

Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK anısına düzenlenen

Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği Sempozyumu

*Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi,
Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR*

*Gökbilim Terimlerinde
Dil Birliği
Sempozyumu*

*Ege Üniversitesi, Fen Fakóltesi,
Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR,*

4 Aralık 2009

Sempozyuma katılanlar

Editörün Notu

4 Aralık 2009 günü Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü'nün ev sahipliğinde düzenlenen "Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği Sempozyumu" şehiriçinden ve dışından akademisyenlerin ve öğrencilerin yüksek katılımıyla tamamlandı. Bu kitapçık Sempozyum boyunca yapılan sunumlarla beraber, anılar ve fotoğraflardan oluşuyor. Sempozyumu anısına düzenlediğimiz hocamız Abdullah KIZILIRMAK'ın büyük bir özen gösterdiği ve emek verdiği dilin yabancı sözcüklerden arındırılması konusu, bu toplantı boyunca hem sunumlarda hem de toplantı sırasında ve çay aralarında tartışıldı. Etkileşmenin ve iletişimin yüksek düzeyde olması ortaya iyi bir sonuç çıkmasını sağladı: Gökbilimcilerin geniş katılımıyla bir Dil Komisyonu oluşturuldu. Komisyon, bu konudaki tartışmaların bölümler düzeyinde başlamasını sağlayacak ve "Gökbilim Terimleri Sözlüğü – Yenilenmiş Baskı"sının planlanmasına kadar ilerleyecektir.

Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler sonucunda ortaya çıkan yeni kavramların sözlüğe eklenmesiyle yine gökbilimciler ilgilenecektir. Bu, sonu olmayan bir süreçtir. Sempozyumla birlikte sürece iyi bir başlangıç yapılmış oldu. Sempozyum boyunca yapılan sunumları ve sempozyumda yaşanan bazı hoş ya da ilginç anların fotoğraflarını bu kitapçıkta bulacaksınız.

Sempozyumun ilk konuşmacısının Abdullah KIZILIRMAK olduğunu göreceksiniz. Türk Dil Kurumuna yazdığı bir yazıyla yıllar ötesinden bize sesleniyor. KIZILIRMAK hocanın hoşgörülü, nazık ve yabancı sözcüklerin dilimizden atılması konusundaki kararlı tavrının yol gösterici olacağı ve Dil Komisyonunun yürütüleceği çalışmanın ilk tartışmasını çok doğru bir biçimde başlatacağı inancıyla, kitapçığın son sözünü de yine KIZILIRMAK hocaya bıraktım.

Kitapçığın Sempozyum bildirgesinin sunulduğu kısmında, kitapçığın hazırlandığı sırada gerçekleşen, Sempozyumla ilgili yazışmalara da yer verildi. Böylece, artık aldığımız kararlardan ve üstlendiğimiz görevlerden geri dönemeyeceğimiz, bize görevimizi unutturmayacak bir belge haline geldi.

Kitapçığın son kısmı KIZILIRMAK hocanın anılarda kalan bazı fotoğraflarına ayrıldı. Bu bölümde fotoğraf alt yollarında bazı boşluklar ve bazen sonu işaretleri göreceksiniz. Eğer bu boşlukları doldurabiliyorsanız ya da yanlış yazım olduğunu farkederseniz lütfen bunu bana bildiriniz. Böylece bize tarihimizi doğru arşivleme olanağı sağlamış olacaksınız.

Kitapçığın arka kapağının iç kısmına eklediğimiz zarf içinde bir DVD bulacaksınız. DVD’de; Sempozyum kitapçığının pdf dosyasına, Sempozyum posterine, Sempozyum fotoğraflarına (dijital fotoğraf makinelerinin, her ana ilişkin çok sayıda fotoğraf çekebilme olanağı sonsuz kullanıldı) ve “anı” fotoğraflarına ulaşabileceksiniz. Eski fotoğrafları; KIZILIRMAK fotoğrafları, Anılar, Gökbilim Terimleri Sözlüğünün görüntüleri şeklinde sınıfladık. Ayrıca Sempozyum sırasında çay aralarında, müzik eşliğinde gösterimi yapılan power point sunum dosyalarını da DVD içinde verdik.

Bu Sempozyumla birlikte sorgulamaya başladığımız bir diğer konu; yakın Gökbilim tarihine ışık tutabilecek kişilerin çoğu hâlâ hayatta ve hatta aktif olarak bilimsel yaşam içinde olmasına rağmen, elimizde tümenmiş hiçbir arşiv çalışmasının olmamasıdır. Bu bağlamda, elimizdeki fotoğraflar, yazışmalar, notlar vb. belgeleri bir araya toplayıp, teknolojinin sağladığı kolaylıkları da (fotoğrafların taranması, dijital albüm gibi) kullanarak arşivlemeye, bölümlerimizin kitaplıklarında ve web sayfalarında bulunmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapmalıyız. Egeli gökbilimciler olarak bu tür bir çalışmaya başladık. Diğer bölümleri de bu tür çalışmaların içinde görmekten büyük memnuniyet duyacağız. Objektif çalışmalarla hazırlanan bölüm tarihlerini bir araya getirerek hem bizi bugüne ulaştıran hocalarımıza vefa borcumuzu ödemiş olacağız hem de birbirimizi daha iyi tanıyacağız. Geçmişimizi çok iyi bilmeden, bugün çok çalışmadan, geleceğimize sahip çıkamayız.

Günay TAŞ
İZMİR, 31 Aralık 2009

İÇİNDEKİLER

<i>Terimler Sorunu Üzerine</i>	
Abdullah KIZILIRMAK	1
<i>Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği Sempozyumu</i>	
Serdar EVREN	5
<i>Prof. Dr. Abdullah Kızılırmak – Bilimden Kilime</i>	
Zeynel TUNCA	9
<i>Dilde Özleştirme Çabalarımız</i>	
Cafer İBANOĞLU	15
<i>Abdullah Kızılırmak'la Terim Çalışmaları</i>	
Kaya TÜRKAY	18
<i>Bilim Dili ve Türkçemiz</i>	
Efdal SEVİNÇLİ	22
<i>Bilim, Sanat, Teknoloji Dili Türkçe ve Abdullah Kızılırmak</i>	
Dursun KOÇER	32
<i>Karamanoğlu Mehmet Bey'i Ben de Arıyorum</i>	
Halil KIRBIYIK	38
<i>Gökbilimde Dil Birliği Zorunluluğu</i>	
Zeki ASLAN	44
<i>Gökbilim Alanında Terim Sorunları</i>	
M. Türker ÖZKAN	47
<i>Türkçe Gökbilim: Eskiler ve Yeniler</i>	
Ethem DERMAN	49

<i>Bilimin Yaygınlaştırılması, Daha Anlaşılabilir Hale Getirilmesinde Dil</i>	
Zeki EKER	53
<i>Hangi Terimleri Türkçeleştirmeliyiz?</i>	
Adnan ÖKTEN	56
<i>SEDA</i>	
E. Rennan PEKÜNLÜ	61
<i>Astronomi Tarihinde Kişiler ve Yerler İçin Bir “Sistemantik” Önerisi</i>	
Mehmet Emin ÖZEL	64
<i>Dil, Bilim ve Algı</i>	
Mutlu YILDIZ	71
<i>Gökbilimde Dil Birliğinin Uygulama Aşamaları: Yöntemler</i>	
A.Talât SAYGAÇ	73
<i>Bilim Dili ve Anlaşılabilirliği</i>	
Hasan AK	77
<i>Bir Gönüllünün Gözünden Türkçe Gökbilim</i>	
Ozan KANBERTAY	80
<i>Üniversitelerimizde Astronomi Eğitiminin Geleceği ve Bologna Süreci</i>	
Osman DEMİRCAN	83
<i>Sempozyum Sonuç Bildirgesi</i>	93
<i>Bir Eleştirinin Eleştirisi</i>	
Abdullah KIZILIRMAK	96
<i>Anılardaki Kızılırmak</i>	99

EK:	I- Sempozyum Kitapçığı
Sempozyum	II- Sempozyum Fotoğrafları
Etkinlikleri	III- Sempozyum Videosu
DVD'si	IV- Anılardaki Kızılırmak
	V- Anılar - Fotoğraflarla Türk Gökbilim Tarihine Bir Bakış
	VI- Sempozyum posteri

TERİMLER SORUNU ÜZERİNE¹

Abdullah KIZILIRMAK²

Güzelim Türkçemizin üstünde her çağda kara bulutlar dolaşır. Düşmanı çoktur onun, her nedense. Hele terimlerimiz! Ne evreler geçirdi. Daha 1937 yıllarından önce, öğrendiğimiz bilgilerin arasında çatlattığımız cıfcaflı sözcüklerle evdekilere caka yapardık:

- Bir mütevazül adla'nın dıl'larından her biri...
- Zuzenepler bazan seyyareler ile aynı cihette, bazan da makûs cihette devrederler.

Bir gün oldu, sanırım 1937 yılında, Büyük Ata Sivas Lisesinde girdiği geometri (hendese) dersinde, bu yaraya el attı. Hendese kitabını savurup atmıştı Ata. Bir ay sonra elimize yeni terimler listesi geldi. O günden beri Türk Aydınları, bilimcileri, dilcileri coşkun bir çabaya koyuldular. Ne güzel karşılıklar buldular.

Sonra, bu soylu akıma karşı olanlar, anlamayanlar, dünyadan haberi olmayanlar, Batı dillerindeki terimleri olduğu gibi dilimize sokmaya başladılar. Son yıllarda yayımlanan fen kitaplarındaki şu ifadelerle bakalım:

- Atomların eksitlenme derecesini tayin eden esas faktör hararettir.
- Primer ve sekonder anatomik yapıları göz önüne alınarak...
- Radyan enerji emisyonu bütün sıcaklıklarda yakidir.

¹Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK, "Terimler Sorunu Üzerine", TÜRK DİLİ, Sayı: 23 2 Ocak 1971, ss. 294-295

² Anısına bu sempozyumu düzenlediğimiz, Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü ve Ege Üniversitesi Gözlemevi'nin kurucusu, hocamız.

Burada altı çizilen bütün sözlerin Türkçesi vardır. Kalkülasyon, nümerik, risörç ve travaylar gibi daha soytarıca sözler kullananların sayısı da az değildir. Özenmelerle bilgiçlik taslayanları bir yana bıraksak da, bu davranışlar sonunda dilimiz önemli yaralar alıyor. Dış ülkelere gönderdiğimiz öğrenciler yabancı sözcüklerle birlikte geliyorlar. *Kavuşum dönemi* dediğimiz terime Almanya'dan gelen *sinodik devir*, Fransa'dan gelen *revolüsyon sidonik* ve Amerika'dan gelen de *sinodik periyod* diyor. Bunun gibi birçok örnekler verilebilir. Bunun sonunda öğrenci ve okuyucular arasında bağlar kopuyor, dil de yozlaşıyor.

Özellikle son yıllarda resmî dile de girmekte olan *elektrifikasyon*, iyonizasyon, standardizasyon, enformasyon, probabilité gibi sözcükler ağızımızı eğiyor, dil yapımızı da kötü biçimde bozuyor.

Bu sözlerin dilimiz içindeki türeme olanağından yoksun olması ayrı bir güçlük doğurmuyor mu? Sorumsuzca bu biçimsiz sözleri getirenler düşünsünler bir kez: *Enformasyon*'u kullanan o kimse *enforme oldun* mu diyecek?

Yabancı terimlerin kullanılmasında en büyük karışıklık tamlamalarda kendini gösterir:

Ekvatoryal koordinatlar = eşlek kon sayıları

Kutbî koordinatlar = uçlak kon sayıları

Polar koordinatlar = uçlak kon sayıları

Peryodik hareket = dönemli hareket

Atomik saat = atom saati

Görülüyor ki terimler Türkçe alınıncı bozukluk da ortadan kalkıyor. Batı özentisinde olanları, “bu enternasyonal terimdir” diyenleri bu bakımdan uyarmak gerekir.

Yabancı okullar, yabancı yüksek okullar. Bu da ayrı bir sorun, millî eğitim sorunu! Biz Türkçemizi öğretemezken onlar gelip kendi dillerini öğretebiliyorlar. Oralardan çıkan zayıf kişiler, ilk fırsatta yabancı terimleri çatlatıp duruyorlar:

-Efendim *polarizasyon* terimini Türkçede nasıl karşılayalım. Böyle öğretilim, böylece öğrencilerimiz Batı *literatür*'üne kolay geçebilsinler. *Polarizasyon* teriminin ne anlama geldiğini belki de bilmezler. Biz ona şimdi *uçlaşma* diyoruz. *Polarizatör* yerine *uçlaştırıcı*, *pole* (kutup) yerine *uçlak* diyoruz. Karşı koyanlar birazcık düşünürlerse, bunların daha doğru ve yerinde olduğunu görürler.

Orta Doğu Teknik Üniversitesinden çıkan gençlerimizden Türkiye'de çalışmak isteyenler zorluk içindeler. Kendi iş arkadaşlarıyla, kalfalarla, işçilerle anlaşmada güçlük çektiklerini görüyoruz. Öbür üniversitelerin bazı kürsüleri onların İngilizce bildiklerine memnun oluyor, fakat Türkçe bilmedikleri için öğretim yardımcısı almak istemiyorlar onları.

Batılı uluslar, zamanında kendilerini Latince'den sıyırmalarını bildiler. Biz geç kaldık. Arapça ve Farsçanın baskısından kurtulurken, boşlukları doldurma yolunda yeterince çaba gösteremedik, işin kolay yanına kaçtık, Batı terimlerini taşımaya başladık. Daha kötüsü, bunun Türk dilinde ne gibi yaralar açacağına bakmadık. Şu bir gerçektir: Bilimde geri kaldık, onun sonucu terimler yönünden dilimiz gelişemedi. Okullarda, üniversitelerde yeterince dilbilgisi ve bilinci verilmiyor.

Bilgisiz ve güçsüz olan çabuk yenik düşer. Neden yabancı dil öğrenmiş olan kişilerin çoğu (özellikle yarım yamalak öğrenmiş olanlar) o dilin hayranı ve savunucusu oluyor? Bu sorunun karşılığı basittir: Güçsüzlük, tembellik, kişisizlik ve bilgisizlik.

Yabancı dil öğreneceğiz, fakat onun tutsağı olmayacağız. O bir araç olmaktan ileri gitmemeli, dil bilincini ve bilgisini bütün topluma yaymalıyız. Satıcılara, tamircilere, şoförlere, herkese, *viraj* değil *dönemeç*, *potansiyel* değil *gerilim*, *termik* değil *ısı erkesi*, *trafik* değil *ulaşım* demeliyiz. Çevremizi yılmadan, her zaman uyarmalıyız. Bunlar ulus olarak yaşama çabalarımızın bir parçasıdır. Dil devrimimiz yoluna girmiş, ürünlü ve verimli ulu bir ağaç olmuştur. Hangi Türk şu terimleri kullanırken bünyesinden diken sökmenin hoşnutluğunu duymaz: *olumlu* (müsbet), *olumsuz* (menfi), *dokuma* (tekstil), *evren* (kozmoz), *ışınım* (radyasyon).

Abdullah KIZILIRMAK hocamızın büyük emek verdiği ve Türk Dil Kurumu tarafından basılan ilk Gökbilim Terimleri Sözlüğü.

GÖKBİLİM TERİMLERİNDE DİL BİRLİĞİ

SEMPOZYUMU

Serdar EVREN

Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR
serdar.evren@ege.edu.tr

Ege Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü ile Ege Üniversitesi Gözlemevi'nin kurucusu olan değerli hocamız Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK'ın bugün aramızdan ayrılışının 26. yılında, onun çok önem verdiği bir konu olan *“Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği”* konusunda düzenlediğimiz sempozyuma hoşgeldiniz.

Türkiye'deki gökbilim öğretiminin gelişmesine çok büyük katkılarda bulunan hocamız, ilk ve orta öğrenimini Kayseri'de tamamlamıştır. 1947 yılında Ankara Üniversitesi'nden Matematik ve Astronomi diploması almıştır. 1947 - 1952 yılları arasında Antakya Lisesi, Balıkesir Lisesi ve Ankara Atatürk Lisesi'nde Astronomi ve Matematik öğretmenliği yapmış, 1952 - 1963 yılları arasında da Ankara Üniversitesi Astronomi Kürsüsü'nde çalışmıştır. Bu süre içinde bir yandan fakültenin eğitim öğretim hizmetlerinde bulunurken bir yandan da Ankara Üniversitesi Gözlemevi'nin kuruluş çalışmalarına katılmıştır.

1963 yılında Ege Üniversitesi Fen Fakültesine naklen atandıktan sonra Astronomi Kürsüsü'nü ve 1965 yılında da Ege Üniversitesi Gözlemevi'ni kurmuştur. 1963-1966 yılları arasında Astronomi Doçenti olarak görev yapan KIZILIRMAK 1966 yılında Astronomi Profesörü olmuş ve 1981 yılına kadar Astronomi Bölümü Başkanlığı'nı yapmıştır. 1975 - 1976 yılları arasında Fırat Üniversitesi Fen Fakültesi Kurucu Dekanlığı'nı üstlenen KIZILIRMAK,

1976 - 1981 yılları arasında da Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanlığını iki dönem üst üste yapmıştır.

Lisans ve lisansüstü düzeyde Astrofiziğe Giriş, Yıldızlar Bilgisi, Gök Mekaniği, Güneş Sistemi ve Örtün Çift Yıldızlar derslerini okutmuş, “Logaritma ve Sayı Çizelgeleri”, “Küresel Astronomi”, “Güneş Sistemi”, “Gök Mekaniği” ve “Astrofiziğe Giriş” ders notlarını yazmıştır. Ayrıca, gözlemcilerin, öğrencilerin ve gökbilime ilgi duyan kişilerin gökyüzünü tanımakta kullandıkları bir “Gök Atlası” hazırlamıştır. Gökbilimini daha da yaygınlaştırmak amacıyla 1965 - 1971 yılları arasında düzenli olarak bir “Fen Dergisi” çıkarılmasına öncülük etmiş, bu dergide çok sayıda makale yayınlamıştır. Ayrıca, 1961 - 1969 yılları arasında Türk Ansiklopedisi’ne gökbilim ile ilgili 87 makale yazmıştır.

Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK, 1964’de İngiltere’de Edinburg Gözlemevi’nde, 1966’da ABD’deki Virginia Üniversitesi’nde, 1973’de de Almanya’daki Bamberg Gözlemevi’nde araştırmalar yapmıştır. Başta Uluslararası Astronomi Birliği ve Uluslararası Göktaşı Derneği olmak üzere birçok bilimsel kuruluşun ve Türk Dil Kurumu’nun üyeliğine seçilmiştir.

Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK’ın kişisel gayretleriyle Ord. Prof. Dr. H. Kienle (Almanya), Prof. Dr. H. Wilson (ABD), Prof. Dr. T. L. Swihart (ABD), Prof. Dr. D. Labs (Almanya), Prof. Dr. P. Pişmiş (Meksika) gibi uluslararası üne sahip çok değerli bilimci çeşitli tarihlerde ve sürelerde davet edilerek E.Ü. Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü ve Ege Üniversitesi Gözlemevi’nde hizmet vermişler ve kuruluşların gelişip bugünkü durumlarına gelmelerine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK 1954 - 1978 yılları arasında dünyamıza düşen göktaşları ve göktaşcıkları, samanyolunun dönmesi ve değişen yıldızlar

konularında araştırmalar yapmış, 10'u yurt içinde, 15'i yurt dışında olmak üzere toplam 25 bilimsel makale yayımlamıştır. Bu makaleleri ile *Science Citation Index*'e giren dergilerde 62 kez kaynak gösterilmiştir. 14 yüksek lisans ve 8 doktora çalışmasına danışmanlık yaparak sonuçlandırmıştır. Yetiştirdiği ğrencilerin çoğu bugün çeşitli niversitelerimizde profesör olarak görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK'a, gökbilim alanında yaptığı bilimsel çalışmaları, gökbilimin ülkemizde kurumsallaşması ve gelişmesi yolunda yaptığı katkıları ve bilim insanı yetiştirmedeki hizmetlerinden dolayı, TBTAK'ın 1996 yılı hizmet dl verilmiştir.

Düzenlediğimiz sempozyumun konusu "**Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği**"dir. Bildiğiniz gibi şu anda gökbilim terimleri üzerine hazırlanmış tek kaynak sözlük KIZILIRMAK hocamız tarafından 1969 yılında hazırlanmış ve Türk Dil Kurumu tarafından (*Yayın No: 280*) basılmış olan "**Gökbilim Terimleri Szlği**"dr. 1969 yılında basılmış ve dağıtılmış olan bu szlğin yayınlanmasının **40. yılını** da bugün kutlamış olacağız.

şu anda aramızda davetlerimizi kırmayarak kabul eden dil bilim çalışmaları yapmış iki değerli ğretim yesi konuğumuz var. Bunlardan biri şu andaki **Dil Derneği, Terim Kolu Başkanı Prof. Dr. Kaya Türkay**. Sayın Türkay, KIZILIRMAK hocamızın Gökbilim Terimleri Szlği'n hazırladığı yıllarda Türk Dili Kurumu'nda onunla birlikte çalışmış ve szlğin hazırlanma ve basım aşamalarını yakından takip etmiştir. Kendisi bize biraz sonra, o günlere ait anılarını da içeren bir konuşma yapacaktır.

Diğer değerli konuğumuz İzmir-Yaşar niversitesi'nden **Yrd. Doç. Dr. Efdal Sevinçli**. Sayın Sevinçli "*Bilim Dili Olarak Türkçe*" konusunda bir sunum

yapacaktır. Bize zamanlarını ayıran konuklarımıza şimdiden teşekkür ediyoruz.

Gökbilim çalışmaları yapan 10 değişik üniversiteden gelen sizlerin de katılımıyla ve yapacağınız sunumlarla sempozyumumuz daha da anlam kazanmıştır. Gökbilim dünyamızda kullandığımız birçok yabancı terimin karşılıklarını bulmada, bunların kullanımında ve yaygınlaştırılmasında tartışarak belirleyeceğimiz yöntemlerle “dil birliğinde” ilk adımları atmış olacağız. Sonuçta, birçok gökbilim teriminin yeni bir sözlük içinde toplanmasını ve bu bastırılacak sözlüğün öğrencilerimize kazandırılmasını sağlamış olacağız.

Sempozyum boyunca bölümümüz toplantı salonumuzda sergilemekte olduğumuz “**Fotoğraflarda KIZILIRMAK**” fotoğraf sergisini de dolaşabilir ve anılarla dolu 40 yıl öncesine kadar uzanabilirsiniz.

Sempozyum fikrinin ortaya çıkmasından itibaren her aşamasında fikirleriyle ve uğraşlarıyla emek veren bölüm elemanlarımıza, öğrencilerimize ve personelimize, sempozyuma katkıda bulunan EBİLTEM – E.Ü. Bilim-Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne, Fen Fakültesi Dekanlığı’na, E.Ü. Prof. Dr. Yusuf Vardar – MÖTBE – Kültür Merkezi’ne huzurunuzda çok teşekkür ederim.

Konunun hassasiyetine önem vererek bu özel günde sizlerle birlikte olmaktan büyük mutluluk duyuyor ve bölümümüz adına hepinize katılımınızdan dolayı teşekkür ediyoruz.

**Prof. Dr. ABDULLAH KIZILIRMAK – BİLİMDEN
KİLİME**

Zeynel TUNCA

Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR
zeynel.tunca@ege.edu.tr

Bu çalışma bir Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK sevgisinin ürünüdür.

Yaşamı bilime hizmet üzerine kurulmuştu, her şeyi bilim idi. Karanlık dönemde bilimden koparılışı sonrasında, çok sevdiği kültürel zenginlikler taşıyan otantik kilimler üzerine yeni bir yaşam kurmuştu, kilimcilik yapıyor ve kendini böyle avutuyordu. Yaşamının özü, dolu dolu Bilimden, gönlü geride kalarak Kilime dönmüştü.

Burada gösterilecek film, ölümünün 10. yılında hazırlamış olduğum bir yapımdı. Güncel yazılımla yenilendi sadece. O gün yazılan metin aynen kullanıldı. Değişen, sadece aradan geçen 16 yılın getirdikleri. Aramızdan zamansız ayrılışından bu yana, elimizden geldiğince öğretilerini uygulamaya çalıştık, kurduğu eserleri geliştirmeye çalıştık, en azından çoğunu koruduk. Ama kendisini hiç unutmadık, unutmayacağız. Eserlerini yaşıyoruz, yaşatacağız. KIZILIRMAK hocamızın anısına hazırladığım film görüntüleri üzerine kullanılan metin aşağıda verilmiştir:

Bu bilimden kilime uzanan çetin bir yolculuğun öyküsüdür. Her ikisi de sevgiydi onun için. Ne birisi başlangıç, ne de diğeri sondu. Üniversiteden kopardılar onu, bilimden koparamazlardı.

Can dostluğu, sevgi dolu gönlü, öğretileri ve her şeyden önce eserleri yaşıyor...

Ülkemizde gökbilimin gelişebilmesi ve çalışmaların sürekli olabilmesi için bir gözlemevi kurulması gerektiğine inanan KIZILIRMAK, insan üstü çabası, azmi yurtdışı-yurtiçi kişisel ilişkileri ve çevresinde kendine inananların katkılarıyla Türkiye`nin en büyük teleskobunun bulunduğu Ege Üniversitesi Gözlemevini kurdu.

Hep karanlıklarda açılır o kubbe... Ancak, ardından, karanlıkları yırtmak istercesine isyankar bir biçimde dikilir teleskop ve gözlemcisi... gece boyunca... Aydınlığa duyulan gerçek sevgi, soğuk kış gecelerine aldırmandan gece boyunca teleskoba, yıldızdan gelen cılız ışığa kilitlenmek, onlarla bütünleşmektir.

İzmir`in güneydoğusundaki Nif Dağı eteklerinde, Kurudağ`da Ege Üniversitesi Gözlemevinin temelleri atılıyor. Ekonomik güçlüklerle, zor doğa koşullarına karşın taşı dağlardan kopararak, suyu kuyulardan çekerek, katırlarla ve insan sırtında taşıyarak sürdürülen yapım, ağır ancak yılmadan inançla ilerliyor...

Projesinden, harcına kadar, yapımın her aşamasında KIZILIRMAK Hoca`nın emeği... Hem de bolcasına var...

Geceleri gözlemevlerinde teleskoplarla aydınlanırsınız, gündüzleri de kitaplarla...

KIZILIRMAK Hoca, bu adanmış yolda yalnız değildi. Sevgili eşi, can yoldaşı, çalışma arkadaşı Dr. Rümeyza KIZILIRMAK hep yanındaydı...

Binaların yapımındaki zorluklar aşılmıştı ve bazılarının bugün bile hala kıskandığı bir eser ortaya çıkıyordu. Sıra teleskoplara gelmişti. Bu kez, KIZILIRMAK Hoca, eşi ve diğer asistanları kendi el emek ve uğraşlarını katıyorlar teleskopları kuruyorlardı...

Bundan güzel, keyifli bir başka zaman yoktu onlar için... Bırakamadığı Bitlis sigarasından alınan bir nefes, keyifle yaşanan dakikalar... Gelişmelerden, sonuçlardan duyduğu sevinç, coşku öylesine belirgindi ki... İşte sevgili eşi ile birlikte yüzünden dışa vuran coşku dolu, mutluluk taşan tebessümü...

“Bu Gözlemevi halkın alın teri ile kazandığı paralardan alınan vergilerle kurulmuştur. Bizim maaşlarımızı da onlar karşılamaktadır. Onun için, bu gözlemevinde bir saniye bile boşa geçmemelidir...” şeklindeki sözleri, olaydaki toplumsal yönünü ortaya koyma açısından oldukça önemli ve gerçekçiydi.

Türkiyede astronominin gelişmesi ve öğrencilerin daha yetişebilmesi için kişisel çabasıyla Almanya`dan öğretim üyesi olarak getirdiği ihtiyar delikanlı Ordinaryus Profesör Dr. Hans Kienle...

Çalışanlar, aileleri, öğrencilerle birlikte, gözlemevinde, deniz kıyısındaki evinde, bahçesinde, özel günlerde bir arada olmanın yanı sıra, geziler düzenlenmesini isterdi. Birlikteliğin pekiştirilmesini sağlardı hep...

Bilim adamının ana işlevi, araştırmak, bulduklarını yayınlamak ve öğretip yetiştirmektir...

Göktaşlarından başlayıp, yıldızlara uzanan araştırmalarını çeşitli zamanlarda çeşitli bilimsel dergilerde yayınlayan KIZILIRMAK Hoca`nın, halka yönelik popüler yayınları, gökatası gibi uygulamaya yönelik yardımcı yayınları da göze çarpmaktadır...

Türkçe kaynak kitap eksikliğini giderecek çok sayıda ders kitabı yazmıştı. Bugün bunların yenisini yapamadığımızı, sayılarını arttıramadığımızı düşünürsek bunların anlamı daha da artıyor...

Kayseri Lisesinden başlayan uzun ince bir yol...

Yolu bilime hizmet olarak belirlenmiş...

Ankara Üniversitesi Gözlemevinde akademik yaşama geçiş...

Yurtdışı inceleme-araştırma gezileri yanı sıra, Ege Üniversitesi Gözlemevi kuruluşu sonrası, çeşitli toplantı ve çalışma fotoğraflarıyla izleyelim KIZILIRMAK Hocayı...

Swihard, Kienle, Wilson gibi ünlü bilim adamlarını ülkemize getirerek gökbilimin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştu...

“Özgürlüğü başta tutan, toplumcu ve de namuslu bir yönetim,”

Tüm zamanlar için geçerli bir saptama.

Yurdun her yöresinde, bilime, öğretime katkıda bulundu... Fırat Üniversitesi Fen Fakültesi kurucu Dekanlığı, Türk Dili Kurumu etkin üyeliği gibi bilimsel çalışmalarının yanı sıra toplumsal sorunlara uzak kalmadı...

Yurtiçi-yurtdışı bilimsel toplantılara gitmeden önce, ”Taş gibi gitmeliyiz bu toplantılara. Birimize sorulan bir soru hepimize sorulmuş demektir. Öğrenelim-iyi hazırlanalım.” deyişi konuya verdiği önemin açık belirticiydi...

Gençleri-öğrencileri gerçekten severdi. Öğrencilerin yönetime katılması konusunda uğraş verdi, uyguladı. Onlarla söyleşmekten, dertlerini dinlemekten, birlikte spor yapmaktan büyük zevk alırdı.

Yazgı, önüne geçilmez bir olgu mu?

Ülkesinin ve Üniversitenin gelişmesini, demokratikleşmesini yılmadan savunan, ilerici, devrimci, cesur, sevecen, açık sözlü bir kişilik, iyi bir öğretici, eğitmen ve bilim adamı olma özellikleri ile bütünleşmişti. Ancak,

Üniversitelerde, özellikle askeri dönemlerin getirdiği sıkıntılardan bir çok arkadaşı gibi KIZILIRMAK Hoca da etkilendi. Böylesi dönemlerde yüzeye daha çok çıkan çıkarıcı ve jurnalci çevrelerin üniversite içindeki kolları, iyileri işaret ederek onları yaraladı.

71’de gözaltına alınması ve diğerleri pek değil ama, 81 yılında, en verimli döneminde akademik-bilimsel bir görevde iken idare görevlerinden alıkonması onu çok etkiledi. Bunların getirdiği üzüntüler sağlık sorunları ile birleşince, istemeden, gönlü geride bıraktıklarıyla kalarak, emekliye ayrıldı...

Çiçek dalında güzeldir... Koparılsa bir süre sonra solar gider. Yazgı yoksa bu muydu?

Peki. Böyle mi olmalıydı?

Günleri artık kilimcilikle geçiyordu. Bahçede ırgat gibi çalışıyor, kendini avutuyordu.

Ailesiyle birlikteydi sürekli, ama, iyi gitmeyen bir şeyler vardı.

Yanmak gökbilimcilerin yazgısıdır. Üzerinde çalıştıkları yıldızlar, gökadalardan en soğuk olanından en sıcakına dek yanarlar; Gözlemeleri yanar. İğrenç bir zorlamayla engisizyon önünde diz çöküp pişmanlığa davet edilir... yürekleri yanar, kafaları kazınır, zindanlara atılırlar, hem kendileri hem yakınları yanar...

Yazgısı yanmak üzerine çizilmiş olan gökbilimciler bir anlamda üzerinde çalıştıkları cisimlerin yazgısına öykünürler. Ancak bu, bilinçli, kendini tüketici bir öykünmedir. Çevresini aydınlatabilmek için kendisini tüketmesi gerektiğini, üzerinde çalıştığı yıldızlardan ve ozanın kendisine örnek olan sözlerinden öğrenmiştir.

”Ben yanmasam,
Sen yanmasan,
Biz yanmasak,
Nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa”

Bu Bilimden-Kilime çetin bir yolculuğun öyküsüdür.

Her ikiside sevgiydi onun için. Ne biri başlangıç ne de diğeri sondu. Can dostluğu, sevgi dolu gönlü, öğretileri ve her şey bir yana eserleri yaşıyor, yaşayacak, yaşatılacaktır.

Toplantı öncesi ve aralarda sohbet hiç tükenmedi. KIZILIRMAK hocanın bahçesinden gelen mandalinalar geleneksel olarak masalarda yerini aldı.

DİLDE ÖZLEŞTİRME ÇABALARIMIZ

Cafer İBANOĞLU

Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR
cafer.ibanoğlu@ege.edu.tr

Dil Nedir?

Sözlük anlamıyla dil, insanların duyduklarını, düşündüklerini anlatmak için kullandıkları her türlü im ve özellikle ses imleri dizgesidir.

Dilde Özleşme

Dilin anlamaya yarayan bir araç olduğunu göz önüne alırsak dilde özleşmenin gerekli olduğu kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Dilde özlük, onun anlatım gücündeki özlükten ayrılmaz. Dilin yeteneği kendi öz sözcüklerinde saklıdır. Sonradan alınan yabancı sözcükler onun ayağına takılan ağırlıktır. Dil bu ağırlıkları attıkça anlaşma aracı olarak işlevini daha iyi yapar. Dil ile düşüncenin içiçeliği, dilin, düşüncenin bir gerçekleşme ortamı olmasını gerektirir. Dil sözcüklerden oluşur ama bir bakıma sözcük denince dil anlaşılır. Dolayısı ile dilin özlüğünden de anlaşılabilen dildeki sözcüklerdir. Dil, kendini konuşan ulusun solugunu yansıtır, onun solugunu kuşaktan kuşağa aktarır. Bu aktarışla birlikte yeniden biçimlenir.

Dilde Yabancı Sözcük

Her dilde yabancı sözcükler vardır. Bir dil kendi ailesinden olan başka bir dilden aldığı sözcüklerle bozulmaz. Yabancı sözcüklerin ve kuralların salgınına uğrayan bir dilin kimliğini yitirmek tehlikesi baş gösterir. Bu salgına karşı durmak o dili konuşanlar için bir ödevdir.

Özleştirmede Bir Örnek

Gökbilim derslerinde en sık kullandığımız terimlerden birisi “Luminosity (ing.), Leuchkraft (alm.), Luminosite (fr.)” dir. Bu sözcüğün anlamı “ışık veren bir cismin bir saniyede bütün yüzeyinden dışarıya saldığı toplam ışıının erkesi”dir. Bu sözcüğün Türkçe karşılığı olarak 1970’li yılların başındaki önerilerimiz sırasıyla şöyle olmuştur:

şavk: Halk dilinde ışık demektir

aydınlatma gücü: Bir yerin karanlığını gidermek

ışınım salma gücü: Işınım yapan bir cismin birim yüzeyinden birim zamanda dışarı verdiği erke “Emission power (ing.), Emissionvermögen (alm.), pouvoir emissive (fr.)

ışık erkesi: Işık dalgalarının taşıdığı erke “Luminous energy (ing.), Lichtmenge (alm.), energie lumineuse (fr.)

ışıtma: Bir cisme geçmiş bulunan herhangi bir erkenin ışık biçiminde çevreye yayılması

ışıtma: Işık saçma, ışıklandırma

Bu sözcüklerden en çok ilgi duyulanı “ışıtma” olmuş, ancak tüm gökbilimciler tam olarak benimsememiştir.

“Astrofiziğin en önemli ve temel sorunlarından biri yıldızların, yıldızlararası maddenin sıcaklıklarını tayin etmektir. Yıldızlar da tıpkı Güneş gibi sıcak gaz küreleridir. İç katmanların saldığı ışık daha üstteki katmanlarda soğrulur. Bundan dolayı, yıldızın ancak sınırlı bir dış katmanının ürettiğı ışıının erkesi uzaya yayılır. Bu katmana yıldızın atmosferi, onun altında kalan küreye de yıldızın içi denir. Biz ancak yıldız atmosferlerinin sıcaklığını ölçebiliriz. Yıldız içi sıcaklığını doğrudan doğruya ölçemeyiz, ancak kuramsal hesaplarla tahminlerde bulunabiliriz.”

Bu parça Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK'ın 1970 yılında basılan ve Türk Dil Kurumu'nca ödüllendirilen “Astrofiziğe Giriş” kitabından alınmıştır. Günümüzde öğrençlerimize verdiğimiz ders notları ile karşılaştırıldığında “dilde özleşme” konusunda ne denli geriye gittiğimiz daha iyi anlaşılır.

Rümeysa KIZILIRMAK (solda) her zaman olduğu gibi bu anma gününde de bizi yalnız bırakmadı.

ABDULLAH KIZILIRMAK'LA TERİM ÇALIŞMALARI

Kaya TÜRKAY

Dil Derneği, Terim Kolu Başkanı, ANKARA

Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK, Türkçenin ağdaş bilim dili düzeyine eriştirilmesi çabalarının nclerindendi. Bu yönüyle Dil Kurumu terim çalışmalarına önemli katkılarda bulunan bilim adamları arasında değerli bir yeri vardı. Onu, Dil Kurumu Terim Kolunda çalışırken tanığı olduğum bu yönüyle anmak istiyorum. Daha sonra da, şu sırada Terim Kolu başkanlığını yaptığım Dil Derneğinin terim çalışmalarından söz edeceğim. 1983'te kapatılan Dil Kurumunun çalışmalarını sürdüren Dil Derneğinin alışmaları da, bir terim devrimcisinin anılarıyla bağdaşan bir konu olacaktır, kanısındayım.

Sayın KIZILIRMAK, Türk Dil Kurumunca yürütülen bilim dilini geliştirme çalışmalarına katılan bilinçli, alışkan bilim insanlarındandı. Terim çalışmalarının daha sağlıklı ve hızlı bir yöntemle yürütülmesi yolunda çaba gösteren yelerdendi. Dil Devrimine özveriyle gösterdiği bağlılık, '*Astronomi Dersleri*' adlı kitabıyla aldığı 1971 yılı *Türk Dil Kurumu Bilim ödülüyle* daha da güçlenmişti. Çünkü bu ödül, yalnızca kitabında kullandığı açık, anlaşılır Türkçe gözetilerek verilmemişti. Derslerini, *ayrıklık* (anamoli), *bulutsu* (nebuloz), *düşey kon* (ordinat), *eşlek* (ekvator), *gökada* (galaksi), *gnerek* (apeks), *iniklik* (deklinasyon), *uçlak* (kutup) gibi onlarca yeni Türkçe terimle anlattığı için, belki de daha çok bunun için o saygın ödüle değer bulunmuştu. Kısa bir süre sonra da, Türk Dil Kurumu yesi olarak, seçkin bilim insanları arasında yer almıştı.

1977 - 1980 yıllarında, kurumun Bilim Ödülü Seçici Kurulu üyesiydi. Bir yandan da kurumda düzenlenen etkinliklere katılıyordu. Bir kanıt vermek gerekirse, 12.5.1979 tarihinde Bozkurt Güvenç'in yönettiği '*Bilim Dilinin Özleştirilmesi*' konulu açık oturumda o da katılımcıydı. Öteki konuşmacılar ise, Aydın Köksal ile Cemal Mıhçıoğlu'ydu.

Değerli bilginin bilim dilimizin geliştirilmesindeki en önemli katkısı ise, TDK için hazırladığı *Gökbilim Terimleri Sözlüğü*'dür. Bu sözlük, 1960'tan sonra Kurumca uzmanlara hazırlattırılan terim sözlüklerinin ikincisi olarak yayımlanmıştı. Ne var ki, önerdiği Türkçe terimleriyle, açık ve tutarlı tanımlarıyla 1983'e değin hazırlanan terim sözlüklerinin başarılı ilk örneği olmuştu.

Gökbilim Terimleri Sözlüğü'nden sonra, bilim, sanat, teknikbilim alanlarının uzmanlarına hazırlattırılan terim sözlükleri 102'ye ulaşmıştı. Bu terim sözlüklerinde matematik, fizikten; eğitime, hukuka, gösteri sanatlarına, sinema ve televizyon terimlerine değin toplam 1 07 000 dolayında yabancı terime Türkçe karşılıklar önerilmişti. Terim Kolunda, bu önerilerin İngilizce-Türkçe dizinini hazırlamak üzere bir dizelge çalışması da yapılmıştı.

TDK'nin terim sözlüklerinde önerilen terimler, Türk üniversitelerinde çalışan bilim insanlarınca önerildiği için hızla tutunma, yerleşme olanağı bulmuştu. Kavramlar, Almanca, Fransızca, İngilizce karşılıklarıyla da verildiği için, öneriler değişse de terim sözlükleri güvenilir bir kaynak olmuşlardı.

Terim Kolunun söz konusu dönemde yürüttüğü çalışmalar, her düzeydeki eğitimin Türkçeyle yapılabileceğini ortaya koymuştu.

Bilim ve tekniğin topluma Türkçe terimlerle aktarılması bu terim sözlükleriyle sağlanabilmişti.

Türk Dil Kurumunun 1983 darbesiyle engellenen terim çalışmalarını aynı anlayışıyla sürdüren Dil Derneği olmuştur. Kurumunun 34 seçkin üyesince 1987’de kurulan bu derneğin amacı, önü kesilen Dil Devrimini Atatürk’ün belirlediği ve başlattığı doğrultuda sürdürmektir. Dil Derneği, üstlendiği bu görevi sınırlı olanaklarına karşın bugüne değin başarıyla yürütüyor. Bu çaba içindeyken de, Dil Devriminin temel doğrultularından biri olan özleştirme ilkesinden ödün vermiyor.

Bu tutumun bir kanıtı da, başta gelen yayınlarından Türkçe Sözlük’te TDK’nin önerdiği terimlere de yer vermiş olmasıdır. Bu sözlüğün genel ağ ortamında erişime açılmış olması ise, ayrıca önemli bir katkıdır.

Dil Derneğince yayımlanan terim sözlükleri, gerek terimler, gerekse tanımlar bakımından Dil Kurumunun 1983’ten önceki anlayışıyla hazırlanmıştır. *Yazın Terimleri sözlüğü* (1998), *Anlatım Terimleri Sözlüğü* (1998) bu niteliği yansıtan ürünlere örnek verilebilir.

Dernek, bir yandan da düzenlediği açıkoturumlar, bilgi şöenleri yoluyla Türkçenin sözvarlığı, terim sorunları üzerine etkinlikler düzenlemektedir. Bu toplantılarda sunulan, tartışılan bildiriler, derneğin yayınları arasında yer almıştır: *Bilim Dili Türkçe*, *Yazın Dili Türkçe* (1989), *Dilbilim ve Türkçe* (1991), *Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü* (1994), *Kitle İletişim Araçlarında Türkçenin Görünümü* (1994), *Kitle İletişim Araçlarında Dil Kullanımı* (1995), *Dil Devriminden Bu Yana Türkçenin Görünümü* (1997), *Türkçenin Kullanımında Karşılaşılan Sorunlar* (2002).

Prof. Dr. Ahmet Kocaman'ın yayına hazırladığı *Dilbilim, Temel Kavramlar, Sorunlar, Tartışmalar* (2006) ise, bu bağlamda ayrıca belirtilmesi gereken bir çalışmadır.

Dil Derneğinin süreli yayını *Çağdaş Türk Dili* dergisi ise, Türkçe bilim diliyle ilgili konulara, terim sorunlarına birçok sayısında yer veren bir dergidir.

Dil Derneği Terim Kolunun şu sıralarda yürüttüğü önemli bir çalışma, yabancı sözcükler ve terimler kılavuzudur. Bu kılavuz, ortak dilde kullanılan yabancı sözcüklerle, bilim dallarında, teknik alanlarda geçen yabancı terimlerin Türkçe karşılıklarını gösterecektir. Kılavuzun, Türkçenin hızla kirlenmesini önleyeceğini, bilim dili olarak gelişmesine önemli bir katkı sağlayacağını umuyoruz.

Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK, Türk bilim dilinin kurucularındandı. Bu yolda bizlerin de hocasıydı. Emeğini saygıyla anıyoruz.

Sempozyumumuza sunumuyla ve tartışmalara katılımıyla büyük katkıda bulunan sayın Kaya TÜRKA'Y'a çok teşekkür ediyoruz.

BİLİM DİLİ VE TÜRKÇEMİZ

Efdal SEVİNÇLİ

Yaşar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Edebiyatı Bölümü, İZMİR
efdal.sevincli@yasar.edu.tr

Değerli Arkadaşlar,

Bugün, burada, ülkemizde örneklerine pek rastlamadığımız, bir değerbilirliğin sergilendiği, düzenlenişle kıvanç duyacağımız bir etkinlikteyiz. Abdullah KIZILIRMAK öğretmenimizin, türkçe sevgisiyle besleyip emekleriyle oluşturduğu **Gökbilim Terimleri Sözlüğü**'nün (1969) yayımlanışının 40. yılını kutluyor, bu süreçte, gökbilim terimlerindeki sorunları, yenilikleri, önerileri değerlendirerek değerli öğretmenimizi de anıyoruz. Doğrusu ben A. KIZILIRMAK öğretmenimizi yakından tanıyamadım. 1970'li yılların “fırtınalı günlerinde”, bir kaç kez, **Tümöd** ve **Tümas**'ın kimi etkinliklerinde dinleme olanağım oldu. Türkiye'nin çağdaşlaşması yolunda verdiği uğraşlara, kavgalara inanan bir kardeşi, bir oğlu olarak anısı önünde saygıyla eğiliyor, yurtseverliğine, çalışkanlığına, türkçenin bilim dili olması için yaptığı çalışmalara, katkılara bugün teşekkür etmenin yetmeyeceğine inanarak bütün içtenliğimle hayranlığımı dile getiriyorum...

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bugüne, özellikle 12 Eylül 1980'den sonra, ülkemizde çok şey değişti! Kurtuluş Savaşı sonrasında büyük önderimizin ve arkadaşlarının çabalarıyla yaşama geçirilen devrimlerin durumunu sanırım sorgulamama gerek yok! Devrimlerin 2009 yılında konumunu, durumunu sizler de biliyorsunuz! 1900'lü yıllarda okuma yazma oranının %5 olduğu ülkemizde, **Yazı Devrimi**'nin (1928) ve **Dil Devrimi**'nin (1932) sonuçlarını, Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarını, yayınlarını

gençlerimiz okuyup öğrenebilirler.³ Ancak 12 Eylül 1980 sonrasında, kültürel alanda yaşananları, Atatürk'ün kalıtı olan Türk Dil Kurumu'nun ve Türk Tarih Kurumu'nun tüzel varlıklarının bir yasayla değiştirilmesi sonrasında yaşananları değerli arkadaşım Prof. Dr. Kaya Türkay değinse de ben de bir iki ekleme yapmak istiyorum...

Değerli Dostlar,

“Resmî” Türk Dil Kurumu, Abdullah KIZILIRMAK öğretmenimizin üyesi olduğu kurumdan, düşünce olarak çok uzaklarda!.. Bu ayrımı, çok basit bir örnekle gösterebiliriz. 1932 yılından beri Türk Dil Kurumu'nda çalışma kolları ve kurulları vardır... Örneğin KIZILIRMAK öğretmenimizin de bir dönem çalıştığı Terim Kolu'nun yanında önemli yayınlar yapan Dilbilgisi Kolu'nun adını, “resmi” Türk Dil Kurumu yönetimi, **Gramer Bilim ve Uygulama Kolu** olarak değiştirmiştir. İnanmayanlarınız olabilir!.. Lütfen, “resmi” TDK'nun, bilgisunar sayfasında, kuruluşunun anlatıldığı “Tarihçe” başlıklı *[sayfada kullanılacak başka sözcük yokmuş gibi farsça -çe ekiyle anlamı derinleştirilen!- “tarih-çe”]* bölümünden çalışma kollarını okuyun. Değiştirme gerekçesini sorabilirsiniz, yanıt iç karartıcı... Fransızcadan aldığımız “gramer” sözcüğü, anlamca daha bir derinmiş! Dilbilgisi sözcüğü, içeriğiyle bilim dalı olarak “gramer”i karşılamıyormuş! Bu açıklamaları da okurların sorularına verdikleri yanıtlarda bulabilirsiniz... İnsan üzülüyor, yaralanıyor! Çünkü bileşik bir sözcük olan “dilbilgisi”ni, “dil bilgisi” biçiminde ayırıp yazarken neleri ayırıp yıktıklarını bilmiyorlar mı dersiniz? Biliyorlar arkadaşlar... Biliyorlar...

İşte değerli dostlarım, terim türetirken titizlenen değerli dostlarım... korkmayın... Türkçenin varsıllığı için çalışan sizler, dilimizin sözcük yapma,

³ Ağâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara, TDK Yay., 1972.

türetme yollarını doğal olarak bilen arkadaşlarım, hiç çekinmeden gökbilim terimlerine yenilerini ekleme uğraşınızdan geri kalmayın... Siz “gramer” kurallarını ayrıntıyla bilmeseniz de güzel türkçemizin, öğrendiğiniz “dilbilgisi” kurallarıyla yeni sözcükler oluştururken öncünüz KIZILIRMAK öğretmeninizin yolunu izleyin yeter !

Değerli KIZILIRMAK Dostları,

Abdullah KIZILIRMAK öğretmenimizin **Gökbilim Terimleri Sözlüğü**’nün yayımlanışının 40. yılında, sizlere, konuşma sürem içinde, kısaca, bilim dilimizin gelişimi üstüne kimi bilgileri örneklerle anımsatıp bugün ne yapabilirizi sorgulamak istiyorum.

Şimdi, hepimizin bildiği, duyduğu bir bilgiyi, YÖK başkanlarımızdan sayın Prof. Dr. Kemal Gürüz’ün 1999 yılında söylediği, *“Türkçe bilim dili değildir ve yakın bir gelecekte de bilim dili olacağa benzememektedir”* tümcesini anımsatıp sizlere bir makaleden tümceler okuyacağım: *“Batı özentisinde olanları, ‘bu enternasyonal terimdir’ diyenleri bu bakımdan da uyarmak gerekir. Yabancı okullar, yabancı yüksek okullar. Bu da ayrı bir sorun, millî eğitim sorunu! Biz Türkçemizi öğretemezken onlar gelip kendi dillerini öğretebiliyorlar. Oralardan çıkan zayıf kişiler, ilk fırsatta yabancı terimleri çatlatıp dururlar :*

- Efendim polarizasyon terimini Türkçede nasıl karşılayalım. Böyle öğretilim, böylece öğrencilerimiz Batı literatür’üne kolay geçebilsinler. Polarizasyon teriminin ne anlama geldiğini belki de bilmezler. Biz ona şimdi uçuşma diyoruz...”⁴

Sayın Gürüz’ün görüşlerine karşı bir sesi yansıtan, küçük bir karşılaştırmayı içeren bu tümceler, KIZILIRMAK öğretmenimizin... Ne diyelim, sayın

⁴ Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK, *“Terimler Sorunu Üzerine”*, **Türk Dili**, sayı : 232, Ocak 1971, ss. 294-295.

Gürüz, hâlâ, “*Türk’ün iti şehre inince Farsça danışır / ürür*” atasözümüze inanıyor!...

Türkçede Bilim Dili Üstüne Çalışmalar

Değerli Dostlar,

Ülkemizde, bilim dili üstüne ilk çalışmaların, II. Mahmut’un açtığı **Mekteb-i Tıbbiye**’de yapıldığını, öğretim dilinin Fransızca oluşunun nedenlerini, bir süre sonra derslerin ve kitapların Türkçe olmasının gerekliliğini yine Sultan II. Mahmut’un söylediğini biliyoruz.⁵

Elimde tuttuğum kitap, **Lugât-ı Tıbbiye [Dictionnaire des Sciences Médicales / Français-Turc]**. Cemiyet-i Tıbbiye-yi Osmaniyye’nin yayını olarak Mekteb-i Tıbbiye-yi Şâhâne Matbaasında, 2 Rebi-ül-ahir 1290 / 30 Mayıs 1873’de, İstanbul’da basılmış. Fransızca tıp terimlerinin türkçe karşılıklarını içeren bu çeviri kitap, ülkemizdeki ilk tıp terimleri sözlüğü. Fransızca terimlerin arapça, farsça karşılıkları yanında halk dilinden türkçe karşılıkları seçilmiş sözcükleri / terimleri de içeren bu sözlüğün yanında türkçe tıp ders kitaplarına ilişkin çalışmaları da anımsayalım.⁶ Osmanlı döneminde, bilim dili adına, hemen tümü Fransa’dan ve fransızcadan aktarma, farklı bilim dallarında terim sözlüklerinin yazıldığını da unutmayalım. Örneğin, 1887’de, **ISTILAHÂT-I ADLİYE / TERMES JUDICIAIRES**, Nazaret Hilmi, İstanbul, Karabet ve Kasbar Matbaası, 1304 /1887; 1891’de, **FRANSIZCADAN TÜRKÇEYE ISTILAHAT LÛGATI = DICTIONNAIRE FRANÇAIS-TURC DES TERMES TECHNIQUES DES SCIENCES, DES LETTRES, ET DES ARTS**, Andon B. (Ant. B. Tıngır) Tıngır (Tıngır), Krikor Sinapyan (K. Sinapian), 1891, 2 cilt; 1892’de,

⁵ Ceyhan Atuf Kansu, “*Hekimlik Dili Türkçe*”, **Türk Dili**, Mart 1978, sayı : 318, ss.161-164.

⁶ Prof. Dr. H. Hüsrev Hatemi, Yeşim Işıl, **Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat**, İstanbul, İşaret Yay., 1989.

ISTILAHÂT-I BAHİRİYE / Türkçe - İngilizce - İtalyanca - Fransızca, A. William Thompson, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye; 1309/1892; 1894-98'de, **KAMÛS-İ ASKERİ / Fransızca - Türkçe, Türkçe - Fransızca, Dictionnaire Militaire Français-Turc / Turc-Français**, Hüseyin Hüsni Resulzade, İstanbul, Matbaa-i Sarıyan - Mahmud Bey Matbaası, 1312-1316 / 1894 -1898, Resimli, 2. Cilt.; **1926'da, Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya San'at Kamûsu = Dictionnaire des Termes d'Art Français-Turc/Turc-Français**, Celâl Esad (ARSEVEN), **1 2 6 vb.** yayınları biliyoruz.

Bugün, anayasal bir zorunluluk olarak eğitim ve öğretim dilimiz türkçe görünse de ilkokul-lardan başlayarak öğretim dilini ingilizce yapma uğraşlarının iç karartıcılığını unutmadan ülkemizin bilimsel gelişimine koşut terim çalışmalarının yapıldığını, ancak Türk Dil Kurumu'nun yoğun çabalarıyla 1937-39 yıllarında, matematikten zoolojiye, astronomiye değin ilk terim sözlükleri yayınlanmış, ardından **Türkçe Terimler Cep Kılavuzu** (1941) çıkartılmış, bu yayını da **Ortaöğretim Terimleri Kılavuzu** (1963) izlemiştir. Öncelikle orta öğretime yönelik terim sözlüklerini, **Sinema Terimleri Sözlüğü** (1963), **Zooloji Terimleri Sözlüğü** (1963), **Tiyatro Terimleri Sözlüğü** (1966), **Medeni Hukuk Terimleri Sözlüğü** (1966) vb. bilim dalları uzmanlıklarına yönelik terim sözlükleri yayımlanmıştır. Türk Dil Kurumu'nca, -"resmileştirme" sürecine değin- çoğu terim olan **Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılıklar** bulunurken 102 tane de terim sözlüğü hazırlanmış, yayımlanmıştır.⁷ Türk Dil Kurumu'nun yanında aynı ilkelere inanan bilim adamlarımızın çabalarını, özellikle tıp terimlerinin türkçeleştirilmesi için

⁷ Şerafettin Turan-Sevgi Özel, **75. Yılında Türkçenin ve Dil Devriminin Öyküsü**, Ankara, Dil Derneği Yayını, 2007, ss. 214-222.

çırpınan Yaman Örs'ten Süreyya Ülker'e, Şerefettin Canda'ya vb. nice inançlı aydınımızın katkılarını unutmuyoruz.⁸ Bugün de kaçınılmaz olarak sürüp giden terim çalışmaları var. Örneğin Türkiye Bilimler Akademisi'nin, *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Projesi* kapsamında yürüttüğü çalışmaları yanında sanal ortamda “resmi” Türk Dil Kurumu'nun da çalışmalarını izliyoruz.

Terim Türetirken Ne Yapmalıyız ?

Bugün kullandığımız matematik, geometri terimlerinin Cumhuriyet'in başlarında kullandığımız karşılıklarını, hiçbirimiz bilmiyoruz. Örneğin dönemin ünlü sözlüklerinden Diran Kelekian'ın yazdığı **Musavver Türkçeden Fransızcaya Lugât / Dictionnaire Turc-Français**'den (1928)⁹ “*Hutût ve Muhât-i Hutût / Lignes et Assemblage de Lignes*” başlıklı bölümden örnekler okuyalım: “hatt-ı müstakim-ligne-droite [düz çizgi], hatt-ı münkesir-ligne brissée [kırık çizgi], hatt-ı münhani-ligne courbe [eğri çizgi], zaviye-i kaime-angle droit [dik açı], müselles-i kaim-ül-zaviye-triangle réctangle [dik açılı üçgen].

Dilimizde terim türetmede en önemli adımın, büyük önderimiz Mustafa Kemal'ce atıldığını sanırım hepimiz biliyoruz. Atatürk'ün, 1936-37 kışında, terimlerini türetilip yazdığı geometri kitabı¹⁰, dil devriminin amacını belirleyen, bence en somut göstergesidir. Türkçenin sözcük türetmedeki gücünün örneklediği, “*açı, üçgen, dörtgen, boyut, yüzey, konum, uzay, düzey, yatay, düşey, yamuk, bitişik açı, ters açı, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit, toplam, türev*” vb. geometri ve matematik terimlerinin, bugün bütün bilim dallarında,

⁸ Emin Özdemir, “*Hekimlik Dilimizi Türkçeleştirme Çalışmaları*”, **Türk Dili**, Mart 1978, sayı: 318, ss. 173-176.

⁹ Diran Kelekian, **Kamûs-i Fransevî / Musavver Türkçeden Fransızcaya Lugât / Dictionnaire Turc-Français**, İstanbul, Naşiri: Kanaat Kütüphanesi, 1928, ss. 543-545.

¹⁰ **Geometri**, Ankara, TDK Yay., 1971, A. Dilâçar'ın yazdığı önsöz, “*kılıcı ile ulusunu kurtaran, kalemi ile de onu yükselten*” Atatürk'ün Dil Devrimi'nden caydığını söyleyenlere de belgeli bir yanıttır. İlk kez Kültür Bakanlığınca, 1937 yılında, İstanbul'da yayımlanan **Geometri** kitabı, terim devrimimizin başyapıtı olarak elimizin altında olmalıdır.

dilimizi bir bilim dili olarak düşünen ve buna inanan bizlerin yol göstericisi olduğuna inanıyorum, inanıyoruz.

Günümüzde, hemen bütün bilim dallarında bir terim patlamasının yaşandığı, yaşanacağı süreçte, terim türetirken izlenen en kolay yol, çeviri / karşılaştırma yapmaktır. Bu yöntem ussal bakımdan, kavramın karşılığını algılayıp anlamak açısından da doğrudur. Ancak yabancı terimlerin dilimizdeki algısının ve dilimizin yapısının bu yöntemi sürekli uygulayamayacağımızı, bizim düşünme biçimimizin, nesneyi, kavramı, tanıma, değerlendirme biçimimizin de belirleyici olacağını unutamayız. Yine terim türetirken dilimizin yazılı ve sözlü kaynaklarını barındıran, Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı, **Tarama Sözlüğü** (I-VIII) [1963-1977] ile **Derleme Sözlüğü** (I-XI) [1963-1982] temel başvuru kaynaklarımızdır. Bugüne değin yayımlanan terim sözlüklerinin oluşturulmasında izlenen yöntemlerin bilim dallarına göre benzerlikleri ve doğal ayrılıkları yanında terimlerin kullanım ortaklıklarının da gözönünde tutularak “danışma” kurullarıyla düzenlemelerin yapılması özlenen bir durumdur.

Terim niteliğiyle bir bilim dalının sözcüğü gibi görünse de ortak dile, konuşma ve yazı diline doğal olarak geçecek sözcüklerin toplum tarafından algısının, amaçlanan anlamdan başka bir anlama kayması, geçmesi ya da benimsenmeyip unutulması da doğal bir gerçekliktir. Anlam değişimi için çok bilinen bir kaç değişimi örnekleyelim: ”**Uçku**” sözcüğü dil devrimi günlerinde “**tayyare**” karşılığı, “**uçak**” ise “**tayyare meydanı**” karşılığı, “**uçman**” da “**tayyareci**”, “**pilot**” düşünülerek türetilmişlerdir.¹¹ “**Gezgin**”in, “**seyyar**”, “**gezginci**”nin de “**seyyar satıcı**” karşılığı olarak önerildiğini, yine son dönemlerde çok kullandığımız “**söylem**” sözcüğünün, arapça “**natıka**”, “**telaffuz**”, fransızca “**diction**” karşılığı önerilmesine karşın bir terim olarak

¹¹ **Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu**, İstanbul, T.D.K Yay., 1935, s. 132, 290, 263.

bugün kazandığı anlamı, **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**'nde bulunca şaşırmıyoruz.¹² 1935'den bugüne, sözcüklerimizin değişimini değerlendirmeyi size bırakıyorum!.. Yine ilginç bir terim türetme örneğini, sinemadan edebiyata çok geniş bir alanda kullandığımız, günlük dilimize de giren “bilim-kurgu” sözcüğünü, öykücü, gazeteci Orhan Duru'nun “science-fiction” sözcüğüne karşılık olarak buluşuyla ilgili yazısını yolumuzu aydınlatan güzel bir örnek olarak anımsatmak isterim.¹³

Sözcüklerin, somuttan soyuta / soyuttan somuta, anlambilgisi açısından yaşadıkları değişimlerin, bizim algımıza, anlamı kavrayıp derinlemesine anlamlandırmamıza bağlı olarak değiştiklerini biliyoruz. Yine kimi sözcüklerin, içerikleri ile biçimsel yapısı yönünden kurallara uygun türetilmelerine karşılık toplumsal yapımızdaki değişimlere göre dilde tutunamadıklarını, unutulduklarını hemen hepimiz biliyoruz... İşte bu noktada terimlerin öncelikle daha dar bir alanı, bir bilgi dalını ya da yakın bilim dallarını karşılayan sözcükler olduklarını, anlamsal yaygınlıklarının sınırlılığını, özel bir alanda, özel donanımlı kişilere seslendiğini unutmadan terim türetmeye devam etmeliyiz.¹⁴ Bugün yayınlanışının 40. yılını alkışladığımız Abdullah KIZILIRMAK öğretmenimizin **Gökbilim Terimleri Sözlüğü**'nde önerdiği sözcüklerin ve izlediği yolun izleyicileri olarak “**Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği**” oluşturma çabanızı, Türkçenin bilim dili olarak varoluş kavgasında çok anlamlı buluyorum, buluyoruz.¹⁵

¹² **Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, T.D.K. Yay., 1980, ss. 131-132.

¹³ Orhan Duru, “*Science-fiction Sözcüğüne Türkçe Bir Karşılık Arama Denemesi*”, **Türk Dili**, Ocak 1973, sayı: 256, ss. 332-333.

¹⁴ Abdullah KIZILIRMAK, “*Fiziksel Kimya Terimler Sözlüğü Üzerine Düşünceler*”, **Türk Dili**, Şubat 1980, sayı: 341, ss. 120-122.

¹⁵ Abdullah KIZILIRMAK, “*Bir Eleştirinin Eleştirisi*”, **Türk Dili**, Ekim 1971, sayı: 241, ss. 27-29.

Burada ben gökbilim terimlerine yenilerini önermeyeceğim... Yalnız lise öğrenimimde “**seyyare**” sözcüğüyle karşılaşan, gökyüzünde “**peyk**” arayan ben, size “**gezegen**” teriminin / sözcüğünün gökbilim terimi olmadan önce dilimizde, yüzyıllarca “**sürekli gezen, kapı kapı dolaşan**” anlamını taşıdığını, özellikle çok gezen kadınlarımız için halkımızın bir yakınma olarak “**ne gezeğen kadın**” diye kullanıldığını duyanlarımız çoktur. Bu örneği bilerek verdim. Bugün yazılı kaynaklarımızın dışında halkın dilinde hâlâ derlenmemiş sözcükler, hastalık adları, canlı, cansız varlık adları, organ ve araç gereç adları vardır. Halkımızın dilini varsılığımız olarak görüp bu kaynaktan yararlanmak zorundayız. Bugün, gökbilimde en çok kullanılan terim olan “**yıldız**” sözcüğünün yerine “**astronomi**” kitaplarında uzun yıllar farsça “**sitâre**”, arapça “**kevkeb**” ya da çoğulu “**kevâkeb**”in kullanıldığını, “**ay**” kaşılığı için de arapça “**kamer**”, farsça “**mah /meh**” sözcüklerinin yeğlendiğini, çok kolay bir araştırmayla bulabilirsiniz.¹⁶

Yıllar önce, terim çalışmalarının yoğunluk kazandığı günlerde, değerli öğretmenimiz Emin Özdemir yararlı bir çalışmaya girişmişti. Bugün, kitaplığında bulamadığım bu yapıt, **Terim Hazırlama Kılavuzu**’ydu (1973). Dil Derneğinin bu yönde yeni bir çalışmayı, düzenleyeceği tartışmalı bir toplantı sonrasında yapması, görünüşte dilimizde sözcük türetme yollarını bilsek de terim devriminin yolunu aydınlatacak örneklemelerin işlevselliğine inanıyorum. Sözlerimi, gökbilim terimlerinde önderimiz olan Abdullah KIZILIRMAK öğretmenimizi saygıyla, sevgiyle anarken bitirirken genç arkadaşlarımıza, öğrencilerimize, Nurullah Ataç ustamızı yakından tanımalarını, dilimize kazandırdığı sözcükleri / terimleri¹⁷ incelemelerini öneriyor, geometri terimlerimizin yaratıcısı Mustafa Kemal’in türkçe

¹⁶ Abdülfeyyâz Tevfik, **Yer ve Gök**, İstanbul, T.C. Maarif Vekâleti Neşriyatı, 1925.

¹⁷ Yılmaz Çolpan, **Ataç’ın Sözcükleri**, Ankara, T.D.K. Yay., 1963.

sevgisiyle, bizlere, bugün hepimizin kullandığı, **“tanımlamak”**tan **“betimlemek”**e, **“açıklamak”**a değin sözcükleri türettiğini¹⁸ belirtip bu dil bilincinin sizlerde de olduğuna inanmak istiyorum.

Sempozyumun en dikkat çekici konuşmalarından birini yapan sayın Efdal SEVİNÇLİ osmanlıca ilk gökbilim kitabını gösterirken.

¹⁸ A. Dilâçar, **Anadili İlkeleri ve Türkiye Dışındaki Başlıca Uygulamalar**, Ankara, T.D.K. Yay., 1978, s. 53.

BİLİM, SANAT, TEKNOLOJİ DİLİ TÜRKÇE VE ABDULLAH KIZILIRMAK

Dursun KOÇER

İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü, İSTANBUL
dkocer@iku.edu.tr

Öncelikle, bugün burada değerli anısı etrafında toplandığımız hocamız Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK'ı özlem ve şükranla anıyor, onun manevi huzurunda bir araya gelmemizi sağlayan arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Meslektaşları ve öğrencilerince asla unutulmayacak olan Abdullah KIZILIRMAK adı, her büyük insan gibi büyük mücadeleler içinde geçen bir ömrü ve adeta bir karakter abidesi gibi şekillendirdiği örnek bir kişiliği ifade eder. İlk Cumhuriyet kuşaklarının çalışkan, kararlı ve asil duruşunu, sevgili Hoca'mızın yalnız bilimsel çalışma ve etkinliklerinde değil, aydın duruşunda da açık bir şekilde görürüz. Abdullah Hoca'mızı ve onun mensubu olduğu kuşakları anlamak, doğrusu bir anlamda Cumhuriyet'i ve Cumhuriyet değerlerini anlamak demektir.

İlke ve devrimleriyle Cumhuriyet tarihimizin yol haritasını çizen büyük önder Atatürk, pek çok söylevinde, aydınlık ve çağdaş Türkiye'nin ancak akıl ve bilim temeli üzerinde yükselebileceğini vurgular. Ulu önderin her fırsatta dile getirdiği bu akıl ve bilim vurgusu, elbette sıradan bir dilek ya da önerinin ifadesi değildir. O, çok sevdiği ve çağdaşlaşma yolunda kararlılıkla yürüyeceğine inandığı ülkesi için her alanda gerçekleştirdiği yaşamsal devrimlerin ve özellikle de büyük mücadeleler ve özverilerle kazanılmış bağımsızlığın korunması ve sürdürülebilmesinin, aklın ve bilimin aydınlığına bağlı olduğuna yürekten inanmaktadır. “Bağımsızlık benim karakterimdir”

diyen Atatürk'ün akıl ve bilim anlayışı da elbette teslimiyetçi yaklaşımlardan çok uzak, kişisel özgürlükleri ve ulusal bağımsızlığı güçlendiren bir anlayışı yansıtmaktadır. Cumhuriyet'i kuran kahramanlar ordusu, görevini tamamladıktan sonra bayrağı "eğitim ordusuna teslim eden yine Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten başkası değildir. Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen sonra Atatürk'ün akıl ve bilim merceği altına aldığı ilk konulardan biri de dilimizdir. Türkçenin bugün geldiği noktayı doğru kavrayabilmek, değerlendirebilmek ve Abdullah Hoca'mızın bir gökbilimci olarak dilimize verdiği önemi ve emeği anlayabilmek için Atatürk'ün dil konusundaki düşüncelerini doğru okumak zorunludur.

Diller, toplumun her düzeyinde biricik iletişim aracı ve kendilerine sahip ulusların kültürel kodlarını taşıyan hafızalarıdır. Doğal gelişim süreci bir takım dış etkenlerle kesintiye uğrayan diller, bir süre sonra birbirini anlamayan bireyler ve kuşaklar yetişmesine sebep olur. Bu durum bilginin paylaşılamaması ve geniş toplum katmanlarına yayılamaması anlamına gelir. Daha da önemlisi, bir dilin ulusal nitelikleri zayıfladıkça, o dile sahip bireylerin ve toplumun evrensel kültür içerisindeki özgün yeri de sarsılır. Uzmanlarca en az 4000 - 5000 yıldır konuşulduğu tahmin edilen Türkçe, şu an da farklı lehçe ve şiveleriyle dünya coğrafyasının önemli bir kısmında birincil iletişim dilidir. Bugün her türlü bilimsel ve kültürel ürünün verilebildiği Türkçemiz, tarihi gelişim süreci içerisinde ne yazık ki çok zor dönemlerden geçmiştir. Bilinmelidir ki doksın yıl önce bağımsızlığımızı tehdit eden tarihî koşullar, siyasî kurumlarla birlikte kültürel dinamiklerimizin de yozlaşmasının bir sonucudur. Türkçe, o zamanlar bu yozlaşmanın en yoğun biçimde görüldüğü kültür öğelerinin başında gelir.

Arapça ve Farsçanın yabancı diller olduğu adeta fark edilmeden geçirilen uzun asırlardan sonra, Batı dillerini tanıyarak Türkçeyi keşfeden Tanzimat

aydınları, dilimizin içinde bulunduğu çıkmaza çok erken dönemlerde dikkat çekmişlerdir. Önce Türkçenin yazı diline girmiş bulunan Arapça-Farsça kelimelerden duyulan rahatsızlık dillendirilmeye başlanmış; hemen sonrasında da bu dillerden yapılan ve Türkçe cümle yapısını bozan kural alıntıları tartışılmıştır. Yapılan bütün tartışmalar tek bir adrese işaret etmektedir: Halkın dili! Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise tartışmalara Osmanlı Sarayı da katılır. Sultan Abdülhamit’in konuya yaklaşımı, Türkçe için uğraş verenlerin ne boyutta sıkıntılara katlanmış olabileceklerine dair yeterli ipucunu verir:

“Arapça güzel lisandır, keşke eskiden resmî dil Arapça kabul olunsa idi. Hayrettin Paşanın sadrazamlığı zamanında Arapçanın resmî dil olmasını ben teklif ettim. O zaman Sait Paşa başkâtip idi, direndi. ‘Sonra Türklük kalmaz’ dedi. O da boş lâf idi. Neden kalmasın ? Aksine Araplarla daha sıkı bağlantı olurdu...”

Padişahın bu tutumu, “Arapça olmadan diyanet olmaz!” diyen sözde din adamlarına cesaret vermekten başka elbette bir yarar sağlamayacaktır. 1900’lü yıllar onlarca cesur aydının katıldığı dil tartışmalarıyla karşılaşılır. Bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunamayacağını her yaklaşımıyla gösteren Atatürk, dil üzerine yürütülen bu tartışmaları yetişme çağında dikkatle etüt etmiş; Türkçe için çözümün ancak büyük bir medeniyet projesinin parçası olarak bilimsel yöntemlerle incelenmekte bulunduğunu görmüştür. Onun önderliğinde girişilen bağımsızlık mücadelesi, yalnız sahip olduğumuz siyasi sınırlarımızı hedeflememiş; aynı zamanda dilimizin asırlardır kaybettiği ulusal sınırlarını da belirlemeyi amaçlamıştır. Nitekim Atatürk, henüz Cumhuriyet resmen kurulmadan, 1922 Ekim’inde Bursa öğretmenleriyle yaptığı görüşmede; “Türkçeyi Arapça kalıplardan kurtarma” fikrini dile getirir.

1930’da, Prof. Dr. Sadri Maksudi Arsal’ın Türk Dili İçin adlı kitabına yazdığı Önsöz’de ise çok daha kararlı bir ifade kullanır:

“Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”

Gazi’nin bu kararlılığı, 12 Ekim 1932 günü Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin, yani bugünkü Türk Dil Kurumu’nun kuruluşunu getirecektir.

Atatürk’ün önderliğinde ve gözetiminde ikişer yıl ara ile üç büyük dil kongresini peş peşe toplayan Türk Dil Kurumu; çalışma grupları ve yayınlar aracılığıyla da Türkçenin arılaştırılması için ciddi adımlar atmıştır. Yapılan çalışmaların ve yayınların önemli bir ayağını da Terim Kolu toplantıları oluşturmaktadır. Türkiye’de yeni kurulmaya başlanan bilim dünyasının Türkçe terimlerle şekillenmesi ve verilen bilimsel ürünlerin Türkçe olmasını önemseyen Atatürk, 12 Mart 1937’de gerçekleştirilen Terim Kolu toplantısına katılmış, hatta 6 saat boyunca üyelerle birlikte çalışmıştır. Türk Dil Kurumu’nca yayınlanan Geometri kitabındaki açı, üçgen, dörtgen gibi geometri terimleri de bizzat Atatürk’ün buluşlarıdır. Dahası onun bu ulusal duruşu ve dikkati yalnız Türkçeye özgü değildir. Ulusal mimarînin geliştirilmesi için çalışmalar başlatan; kimi Rumeli türkülerini kendi sesinden notaya aldirtan; Ahmet Adnan Saygun’a, Türkiye’nin ilk Türkçe operaları olan Öz Soy ve Taşbebek’i yazdıran, “Yurt Gezileri” adı altında Anadolu’ya Türk ressamı göndererek onların eserlerinden oluşmuş sergiyi bizzat açan da yine Atatürk’tür.

Ülkeyi ilgilendiren her sorunda olduğu gibi Türkçe konusunda da kendisini birinci dereceden sorumlu hisseden Atatürk, tüm Cumhuriyet kuşaklarından da dilimiz için dikkat ve özen bekler. Cumhuriyet’in ilk aydınları; ilgi alanları

ve meslekleri ne olursa olsun, Türkçeyi sevmeyi, korumayı ve ona hizmet etmeyi Cumhuriyet bilinçlerinin bir parçası ve Atatürk'ün mirası olarak kabul ederler. Atatürk'ün arzusu üzerine güzel dilimiz bir yandan bilimsel ölçütlerle incelenerek bin yıllara dayanan ifade gücü ortaya konacak; diğer yandan da farklı uzmanlık alanlarındaki bilim insanlarımız, çalıştıkları dallarda Türkçenin terimler sistematüğini kurmaya katkı sağlayacaklardır. Abdullah Hoca'mız işte bu bilinçle yetişmiş gerçek bir Cumhuriyet aydınıdır. Türk Ansiklopedisi'nin hemen tüm gökbilim maddelerini kaleme alan Abdullah Hoca'mız, Fen Dergisi'nde özel yer ayırdığı Türkçe gökbilim terimlerini de bir sözlük boyutuna ulaştırarak Türk Dili Kurumu'nda yayınlamıştır.

Abdullah Hoca'mızın 1969'da yayımladığı Gökbilim Terimleri Sözlüğü, değişik bilim dalları için hazırlanan ve bugün artık sayıları 60'a yaklaşan Türk Dil Kurumu terim sözlüklerinin ilk örneklerinden birisidir. 1252 madde başı Türkçe sözcük ve sözcük grubunun belirlendiği sözlükte maddelerin açıklamalarıyla beraber Almanca, Fransızca, İngilizce ve Eski Türkçe karşılıkları da verilmiştir. Yine bu dört farklı dille hazırlanmış dizinlerse sözlüğe geniş bir kullanım kolaylığı kazandırmıştır. Cumhuriyetimizin ilk 40 yıllık gökbilim birikimini yansıtan sözlük, sağlıklı bir başlangıç olduğu kadar bugün için eldeki son bulgularla genişletilmeye de olağanüstü uygundur. Sanal ortamda ve farklı pek çok bilimsel etkinlikte öne sürülen yeni maddeler ve karşılıklarını titiz bir incelemeden geçirerek, sözlüğün genişletilmiş bir baskısını gerçekleştirmek, elbette Abdullah Hoca'mızın öğrencilerine, yani bizlere düşmektedir.

Gökbilim Terimleri Sözlüğü'nün Önsöz'ü şu cümlelerle başlıyor:

“Atatürk devriminin ‘Türkçe’ konusundaki tutumunu şöyle özetleyebiliriz: Türkçeyi çağdaş sanat, bilim ve tekniğin, kısacası çağdaş uygarlığın bütün gereklerini karşılayacak bir dil haline getirmek!”

Abdullah Hoca'mızın tüm yaşamı boyunca bağlı kaldığı ilkeleri bugün de bize yol göstermeye devam ediyor. Gökbilim Terimleri Sözlüğü'nün biz öğrencilerince yapılacak genişletilmiş yeni baskıları için, çalışma arkadaşlarım ve üniversitem olarak tüm gücümüzle hazır olduğumuzu belirtmek istiyorum.

Saygılar sunuyorum.

Sempozyumun yapıldığı salon, katılımcıları öğrencilik günlerine geri götürdü.

KARAMANOĞLU MEHMET BEY'İ BEN DE ARIYORUM

Halil KIRBIYIK

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü, ANKARA
hhes@metu.edu.tr

Dil Nedir?

Dil, düşünceler içinde bilgi aktarımı sağlayan bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır¹⁹. Dr. Müfit S. Saruhan'ın “İslam Ahlak Felsefesinde Bilgi ve Hürriyet” (2005) isimli kitabının onbeşinci sayfasında **ahlak felsefesi ve dil** başlıklı kısımda ifade edildiği gibi Parkinson (1968) ve Grunberg (1970) dil konusunda şu değerlendirmeleri yapmaktadırlar:

“... Görünen, duyulan ve yaşanan değerler çoğaldıkça bunları paylaşma ihtiyacı da kendiliğinden doğar. Bu paylaşma ihtiyacını karşılayan, paylaşmayı anlama ile sürdürmeyi amaçlayan aktarım vasıtası da dildir.” Yine aynı yazarlar dilin, bir **ilmin kendisini sistemleştirip aktarmasına** yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Wittgenstein (1889 - 1951) daha öz bir ifade ile dilin sınırları ile dünyamızın sınırlarının bir olduğunu ve dil sayesinde dünyayı inşa etmiş olduğumuzu söyler. Kısaca dil, düşüncelerin aktarılması için gerekli olan altyapıyı oluşturur.

Konuşarak anlaşma, gelişmişliklerini en üst düzeyde gerçekleştirmiş olan canlılara has bir özelliktir. Doğada buna tek örnek insandır. İnsandaki gelişim konuşmayı olanaklı kılmıştır. İnsanlar işaretlerle anlaşmayı çok önceleri bırakmış ve anlaşma aracı olarak lisanı yaratmıştır. **İnsan beyni dışarıdan algıladıklarını belli bir kodlama sayesinde sistemli olarak**

¹⁹ Bilim ve Teknik, s. 56, Haziran, 2009, sayı 499.

hafızaya yerleştirmeyi, zeka yardımıyla, yeniler ve eskiler arasında bağlantılar kurarak kalıcı öğrenmeyi, gerektiğinde onları hatırlama ve dili kullanarak ifade etme becerisini çok uzun yıllar içinde başarmıştır.

Ulusal Dilin Önemi

Dil, bir ulusun en önemli birleştirici unsurlarından birisidir; **bir topluma millet özelliğini kazandıran en temel öge ortak dildir. Demek ki ortak dili yok ederseniz milletin yapıştırıcısını ortadan kaldırıyorsunuz.**

Bugün yaşanan küreselleşme aldatmacasında ulusların varlıkları tehdit altındadır. Toplumların ekonomik ve siyasi güçlerini ayakta tutan dil birliği olduğu dünyada pek çok yazar tarafından dile getirilmektedir. Post modern anlayış içinde gelişen küreselleşme ile ulus devletler önce siyasi, sonra ekonomik yönden parçalanmakta, arkasından kültürel değerleri yok edilmektedir. Kültürel parçalanmayı dil birliğinin bozulması getirmekte ve hızlandırmaktadır.

Bir çok ülkede, yerel farklı diller konuşulmaktadır (ABD, Rusya, Fransa vb.), ancak bu ülkelerde, ulusal dilden kesinlikle ödün verilmemektedir. Hatta Fransa örneğinden bildiğimiz kadarı ile, Fransız dilinin dünya çapında etkin olması ve ülke içinde de yabancı dillerin saldırısından korunması için Fransa Akademisi azami dikkati göstermektedir. “Ulusal dilde eğitim başlıklı “makalesinde Prof. Dr. Semih Bilgen (ODTÜ) bunu şu ifade ile vurgulamaktadır: *“Bir ülkenin vatandaşları o ülkenin ulusal dilinde yetkinleşmezlerse bu, başta doğrudan doğruya o vatandaşların yaşam alanlarının kısıtlanmasına, ardından da o ülkenin dilsel, kültürel, politik ve ekonomik yönden ufalanarak yok olmasına yol açar. Ulusal dillerin korunması sorunsalı, doğrudan doğruya ulusal ekonomilerin ve insan refahının korunması sorunsalından ayrılamaz.”*

Yine aynı yazar “insan yaratıcılığı için, yeniden aydınlanma için, bağımsız düşünebilmek için ulusal dilimizde eğitime gereksinim vardır” diye sürdürmektedir.

Çözüm nedir?

Köklü bir eğitim anlayışıyla çözülebilir. Ulusal dile özen gösterilir, aileden başlayarak, ilköğretim, ortaöğretim ve üniversitede önem verilirse kuşakların yabancılaşması azalacaktır, dilsel bütünlük sağlanacaktır. Türk Dil Kurumu’nun veya ona bağlı daha etkin bir alt kurumun bilimsel temelde hazırladığı çalışmalar önderliğinde Türkçe yaşayan bir dil olarak hem korunur hem de geliştirilir. Esasen dil canlı bir organizma gibidir. İyi beslenirse canlılığını korur. Dünyadaki kültür ihracının veya ithalinin önlenemez boyutlarda olması böyle bir çalışmayı gerektirmektedir.

Anadilin kirlenmesi

Diğer yandan yabancı dillere ilişkin, günlük hayatta, çarşı pazarda, basında ve benzeri birçok yerde karşılaştığımız kelimelerden kaynaklanan kirlenme muhakkak önlenmelidir. Örneğin, bir kadın berberinin dükkanına yazdığına bakınız: “Anıl’s Kuaför”. Benzer şekilde başka dükkan isimleri: “*Flavers Güzellik Salonu*”, “*Ankamall*”, “*Jolly*”, “*Touristica*”, “*İnternet Cafe*” Bir reklam: “*312 Ulusoy Village*”. Başka bir örnek, bilimsel bir başlıkla ilgili: “*Konstantinopolis’in Başkentliğinin Yeniden Değerlendirilmesi*” Bu başlıkta, Konstantinopolis yerine önce İstanbul deyip, parantez içinde diğeri yazılabilirdi. Bu durum her açıdan üzülmünecek bir durumdur. İster bilerek, isterse bilmeden yapılan bu tür kullanımlar bizi kendi dilimiz ve kültürümüzden uzaklaştırmaktadır.

Televizyonda, program yapımlarını destekleyen kurum veya işyerlerinin isimleri verilirken yüzde doksanı yabancı dilde isimler oluyor. Sanki sömürge ülkesi gibi bir görüntü arz ediyor.

Toplumdaki dil kirlenmesini önlemek için bazı ülkeler yukarda söz edilen anlamda kurumlar aracılığıyla tedbirler getirmiştir. Yabancı kültürlerdeki gelişmelerden kaynaklanan yenilikleri, kendi ülkelerine, anadilin yapısına adapte ederek aktarmaktadır. Burada hem zorlayıcı hem de ikna edici mekanizmalar işletilebilir.

Türkiye küreselleşmeye hazırlıksız yakalanmıştır. Bu nedenle ortamdaki kirlenmeyi çok yoğun yaşıyoruz. Ve önüne geçemiyoruz. Gönüllü ve yasal tedbirler muhakkak gerekmektedir. İşte bunun için ben de, şair Yusuf İnanç'ın dediği gibi ***Karamanoğlu Mehmet Bey'i arıyorum***

Göreniniz, bileniniz, duyanınız var mı?

Bir ferman yayınlamıştı;

*“Bugünden sonra divanda, dergahta, bargahta, mecliste,
Meydanda Türkçe'den başka dil konuşulmaya” diye,*

Hatırlayanınız var mı?

Dolanın yurdun dört bir yanını,

Çarşığı, pazarı, köyü, şehiri,

Fermana uyanınız var mı?

...

Dükkanın store, bakkalın market, torbasının poşet,

Mağazanın süper, hiper, gros market,

Ucuzluğun damping olduğuna kananınız var mı?

....

İş hanımızı plaza, bedestenimizi galeria,

*Sergi yerlerimizi center room, show room,
Büyük şehirlerimizi mega kent diye gezeniniz var mı?*

...

*Toprağımızı, bayrağımızı, inancımızı çaldırmayalım derken,
Dilimizin çalındığını, talan edildiğini,
Özün el diline özendiğine içiniz yananınız var mı?*

*Masallarımızı, tekerlemelerimizi, atasözlerimizi unuttuk,
Şarkılarımızı, türkülerimizi, ninnilerimizi kaybettik,
Türkçemiz elden gidiyor, dizini döveniniz var mı?*

Bilim Dili olarak Türkçe

Prof. Dr. İclal Ergenç (DTCF), “Hiç bir dil dizgesi, doğasından bilim dili değildir. Bir dilin bilim dili olmasının ön koşulu o dilin konuşulduğu toplumda bilim üretiminin varolmasıdır.”²⁰ Yine aynı yazıda yazar, bir dilin bilim dili olmasının yeter koşulu olarak şunu demektedir: “Bilimsel anlayışın, bilim eğitiminin, ona bağlı olarak bilim üretiminin ve bilim etiğinin var olduğu her toplumun dili, bilim dilidir.”

Dünyada yaygın dillerden olan Türkçenin bilim diline çok uygun olduğu pek çok otorite tarafından ifade edilmiştir. “Being Digital” (ABD) isimli kitapta, Türkçe’nin uluslararası bilgisayar için en uygun dil olduğuna işaret edilmektedir. Bilindiği gibi Türkçe, yazıldığı gibi okunan bir dildir. Grameri kolay ve mantıklıdır. Ondalıklı sisteme çok iyi uyum sağlamaktadır. Bir, iki, üç, on bir, on iki, on üç, ..., seksen, doksan, doksan bir, doksan iki, doksan üç, ... gibi. Matematikçi, Prof. Dr. Hilmi Hacısalihoğlu, “Bu uyumlu sayma ve ses sitemi örneğine başka bir eş daha bulamayız.” demektedir.

²⁰ Bilim Ütopya, 2001, Şubat, s.13

Prof. Dr. Süreyya Ülker (Marmara Üniv.) Türkçenin dil yapısı olarak, bilim dili olmaya çok elverişli olduğunu ifade etmektedir. Türk Dili Dergisi'nde (Nisan, 2003) bu düşüncelerini şu şekilde yazmıştır: “Türkçe, ekler aracılığıyla sözcük türetmeye elverişli bir dildir. Bu özelliğiyle Latinceye benzer.” Atatürk bunu ilk farkedendenlerdendir. Bu nedenle üzerinde çok durmuş ve bizzat kendisi bazı bilim terimleri türetmiştir (Yüzey, yatay, düşey, dikey gibi). Bizlere düşen görev, Türkçenin bu özelliğinin farkında olmak ve bu konuda farkındalık yaratarak bilim dili olarak Türçeyi geliştirmektir.

Türkçeyi bilim dili yapmak için Türkiye’de bilim yapılmalı, Türkçe kitap, makale yazımı yaygınlaştırılmalı ve geliştirilmelidir. Üniversitelerde eğitimin Türkçe yapılması dışında, yükseltmelerde de Türkçe yetkinliğinin aranması ve denetlenmesi yerinde olacaktır. Bununla yabancı dil öğrenilmemeli veya öğretilmemeli diye anlaşılmamalıdır. Yabancı dil çok iyi öğrenilmeli ancak, şu unutulmamalıdır:

“İyi bir yabancı dil öğrenmenin yolu kişinin kendi dilini çok iyi tanıyıp kullanmasından geçer. Önce kendi dilimizi iyi öğrenmeli ve doğru kullanmalıyız.”

GÖKBİLİMDE DİL BİRLİĞİ ZORUNLULUĞU

Zeki ASLAN

İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü, İSTANBUL
z.aslan@iku.edu.tr

Dil ile düşünce arasındaki ilişki ve dilin bir toplumun dirliğindeki yeri, dilbilimciler, bilimciler ve düşünürlerce enine boyuna incelenmiştir. Herkes tarafından kabul edildiğine inandığım bir kaç doğruyu sıralamak isterim: En iyi düşünme ve iletişim aracı insanın kendi dilidir. Bilimsel etkinlik, kültürel etkinlik en iyi kendi dilinde olur. Dil, kültürün temel ögesidir ve insanları birbirine yaklaştıran en güçlü araçtır. İnsanın yaratıcı olabilmesi için bağımsız düşünebilmesi gerekir, bu ise ancak anadilde olur. Aşağıda söylediklerim bu doğrulara dayalıdır.

Türkçenin zenginleşmesi, gelişmelere ayak uydurabilmesi için, bilim dallarında yabancı terim ve sözcüklerin Türkçe karşılıklarını bulma çalışmaları sürüyor. Bunun iyi örneklerinden birisi, Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK hocamızın Gökbilim Terimleri Sözlüğü'dür. Bu üniversitelerimizde gökbilimi eğitiminde dil birliği sağlamada "itici güç" olmuştur, ancak, bu birliği tam sağladığımız söylenemez. Hem sözlükte önerilen terim ve sözcüklerin istediğimiz düzeyde herkes tarafından kabul görmemesi hem de hızla gelişen teknoloji ile birlikte gelişen gökbiliminde yeni terim ve sözcüklere Türkçe karşılık gereksinimi bu sözlüğün güncellenmesini gerektiriyor. Bu amaçla ilk girişimler yine KIZILIRMAK hocanın kendisinden geldi. Biz öğrencileri ile başladığı bu yeni çalışmaların birinde 1980'de Ankara'da benim evimde toplanmış ve yeni listeler üzerinde çalışmıştık. Ne yazık ki Abdullah hoca üniversiteden uzaklaştırıldı ve genç yaşta aramızdan ayrıldı. Daha sonra kimi çabalarımız oldu ancak herhangi bir

ilerleme sağlanamadı. Fakat Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yakında yayınlanacağını bildiğim Fizik Terimleri Sözlüğü içinde Gökbilim terimleri de olacaktır.

Gökbiliminde dil birliğinin sağlanamamasının birincil nedeni, bilim insanlarımızın “Türkçe karşılığı yok ya da doğru karşılık değil” düşüncesi ile dilimize “yerleşmiş” yabancı sözcüklerin kullanımında ısrar etmeleridir. İkincil nedeni “uluslararası bilim terimleri”nin kullanımın yabancı dil eğitiminde yararlı olacağı kanısıdır. Eğer Türkçemize saygı duyar ve bilim dili olarak gelişmesi için, dil uzmanları ile ortak çalışırsak terim ve sözcüklerin Türkçe karşılığını bulmak zor olmasa gerek (*soğurma* gibi, *akı* gibi güzel sözcüklerimiz varken *absorpsiyon*, *fluks* kullanmada ısrar etmenin anlamı yoktur!). Yabancı terim ve sözcüklerin yaygınlaşması ortak dilde eğitime ve yetiştirdiğimiz öğrencilerin, ilk ve orta öğretimde öğretmen olacakların yetiştirdiği öğrencilerin, birbirlerini anlamalarına zarar vermektedir. Terim ve sözcük üretmenin iyi örneklerinden birini de bilişim teknolojilerinde yüzlerce terim ve sözcük üreten Prof. Dr. Aydın Köksal vermiştir (Aykut Göker, 13 Şubat 2009). İkincil nedenin dil eğitimi açısından dayanağı yoktur: Kendi gözlemlerimden ve uzmanların söylediklerinden biliyorum ki kendi dilini iyi bilmeyen birinin yabancı dili iyi öğrenmesi olası değildir. Her gökbilimi (ya da başka bilim dalı) öğrencisinin yabancı dil öğrenme zorunluluğu yoktur (Yabancı dil bilmenin önemi ayrı bir şey). Bir sözcük ilk okunduğu ya da duyulduğu zaman bilim öğrencisine “birşeyler demeli”, onun beyninde belli kavramlar oluşturmalıdır. *Refraksiyon* sözcüğü, teknik tanım yapılmadıkça, *kırılma* sözcüğünün vereceği çağrışımları vermeyecektir.

Bilimin halka götürülmesinde de dil birliği zorunludur. Astronomiyi halka götürmeye, gökyüzünü ve içindekileri halka tanıtmaya çalışıyoruz. Eğer halkla iletişimde dilimize özen göstermezsek, kullandığımız dilde birlik

olmazsa halka ulaşmada zorluk çekilecektir. Yabancı terim ve sözcükleri kullanarak gökbilimi öğretmek, bilimi içselleştirmek zordur. Bunun başka örnekleri 22 Ekim 2009'da yapılan “Ulusal Birlik için Türkçe” konulu bir kurultayda işlendi. Bu kurultayda Prof. Dr. Aydan Kansu Tanca, tıp dünyasında ısrarla Latince ve diğer dillerdeki sözcüklerin kullanılmasının Türkçe'nin gelişmesini önlediği gibi, doktor ile hasta arasındaki ilişkileri ve anlaşılabilirliği de zora soktuğunu örnekleri ile anlattı.²¹

Konuşacak çok şey vardı.

²¹ Orhan Bursalı, Cumhuriyet Bilim Teknik, 30 Ekim 2009.

GÖKBİLİM ALANINDA TERİM SORUNLARI

M. Türker ÖZKAN

İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İSTANBUL
ozkant@istanbul.edu.tr

Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, kendi kuralları çerçevesinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlıktır. Ayrıca aynı bölgede yaşayan insanların çok uzun süreler boyunca gelişmesine katkıda bulunduğu ve ortak malı olan sosyal bir yapıdır.

Yukarıda ifade edilen kapsamda bakıldığında ana dilimiz Türkçe, yeryüzünün en eski ve en geniş coğrafya parçasında konuşulan gelişmiş, zengin bir dildir. Türkçe en eski, en köklü dillerden biri olmasına rağmen tanımına uygun olarak da sürekli bir gelişme içinde olmuştur. Bu gelişmeye güzel bir örnek gökbilim alanında Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK tarafından hazırlanan Gökbilim Terimleri Sözlüğü verilebilir.

Türkçede yeni varlıkları ve kavramları karşılamak için birkaç yol vardır. Gereksinim olduğunda bu yollardan birine başvurulmaktadır. Bu yollar (http://www.turkceciler.com/turk_dili/turkcede_kelime_turetme.html)

1. Kelime türetmek
2. Kelime grubu yapmak
3. Yabancı kelime almak
4. Kelime diriltmek ve derlemek

şeklinde verilebilir.

Gökbilim alanında da söz konusu yöntemler uygulanarak şimdiye kadar kullanılan birçok terim özellikle Gökbilim Terimleri Sözlüğü göz önüne alınarak yeniden gözden geçirilmelidir. Çünkü bu sözlükte yer alan terimlerin

belki tamamı özellikle İzmirli meslektaşlarımız tarafından sürekli kullanılırken İstanbul grubu meslektaşlarımız ise ancak bir kısmını kullanmaktadırlar. Bunun sebebi kanımızca sözlükte yer alan bazı terimlerin yeterince açık olmamasından kaynaklanmakta ve bu durumda elbette gökbilimleri alanında dil birliğinde bir sorun oluşturmaktadır. Bunun çözümü, bu ve buna benzer toplantılar vasıtası ile üzerinde büyük oranda anlaşma sağlanan astronomi ve astrofizik alanındaki kelimelerin netleştirilmesi ve kullanılması ile olmalıdır. Bu çalışmada sözlükte yer alan bazı terimlerin kullanım ve anlayış açısından farklı olanları belirtilerek tarafımızdan önerilen kelimeler sunulmaktadır.

Adnan Bey'in itirazı var.

TÜRKÇE GÖKBİLİM: ESKİLER VE YENİLER

Ethem DERMAN

Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, ANKARA
ethem.derman@ankara.edu.tr

Yazıma Abdullah hocamızla olan anımı anlatmadan başlamak istemiyorum. 1966 yılında üniversiteye başladım. Matematik-Fizik dalını kazanmıştım. Ama yan dalım olan fiziği astonomi olarak değiştirdiğim 1970 yılına kadar çok kötü bir öğrenciydim. O yıl gördüğüm astronomi dersleri çok hoşuma gitmişti ve daha fazla öğrenmek için de kaynak arayışına girmiştim. Astronomi konusunda kaynak ders kitabı o zamanlar bir elin parmaklarını geçmiyordu. Ege Üniversitesinde yayınlanan kitaplar olduğunu öğrenmiş ve doğrudan astronomi bölüm başkanı Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK'a mektup yazıp, kitaplarını ödemeli olarak adresime istemiştim. Bana yazdığı bir mektupla geleceğimi belirlemekte önemli bir rol oynamıştır. Bu mektup, önem verdiğim belgelerimi sakladığım klasörde ilk sırada yer almakta. Ekte sizin de görebileceğiniz şekilde, bu mektubu okuyan bir üniversite öğrencisinin ruh halini düşünebilir misiniz? Hoca diyor ki senin astronomiye meraklı olduğunu anlıyorum, o nedenle kitaplarımı sana armağan ediyorum. Bu o mektubu alan genç öğrenciye müthiş bir sorumluluk yüklemekteydi ve o yaşta dahi bunu anlamamak olanaksızdı. İleride sizler de astronomi ile ilgili ders kitapları yazar bizim çabalarımıza katkıda bulunursunuz diyor hocamız. Bu cümlelerin hepsi bir gencin motivasyonunu artırıcı yöndeydi. İlk karşılaşmamızda kendisine bu anımı anlattığımda anımsamadı bile, göndermişimdir demişti. O yıllardan bu yana elimizden geleni yapmaya çalıştık ama hocamızın yaptıklarının yarısını bile gerçekleştiremedik düşüncesindeyim.

Türkçe Gökbilim

Bugün türkçe gökbilim konusunda yoğun çaba harcayan kendi bölüm çalışanları dışında bu konuda büyük emek veren ikinci bir grup daha var ki o da bulutsu.org sitesini uzun zamandır yaşatan iki amatör arkadaşımız; Murat Tunçay ve Tahir Şişman. Kendilerini 2005 yılında İstanbul Kültür Üniversitesi'nin düzenlediği “Amatör Astronomi Sempozyumu”nda tanıdım. Bana gelerek biz Abdullah hocanın gökbilim sözlüğünü genişletmek istiyoruz demişlerdi, hedefleri buydu. Bu dostlarımin geçmişlerini bilmiyordum, belki biri Ege Astronomi mezunu olabilir ama böyle bir hedefe ulaşmanın çok zor olacağını onlara açıklamaya çalıştım. Bir yandan da bu genç yaşta kafayı nelere takmışlar diye düşündüm ama arkadaşlarım bu işi çok güzel bir şekilde çözümlediler. Bugün hocamızın sözlüğü üzerine bir çok terim ekleyerek web sayfalarında tüm türklerin kullanımına sunmaları çok güzel bir uğraş oldu. Gençler şimdi bu sözlükten yararlanıyorlar. Dolayısıyla “gökbilim terimleri” konusunda çalışacak her toplulukta bu arkadaşlarımızın olması gerekiyor.

Türkçe gökbilim terimlerini en iyi kullanan Ege Astronomi, en az kullanan da İstanbul Astronomi grubu oldu. Buradan da görüyoruz ki eğer ders aldığınız öğretim üyeniz bu terimleri kullanıyorsa yetişen öğrenciler de kullanıyor. Örneğin ben o kadar gökbilim konusunda dilimi değiştirmek için uğraşmama karşın rektasansiyon ve deklinasyon sözcüklerinden ancak Ankara'ya geldiğimde vazgeçebilmişim. Olası ölçüde derslerimizde türkçe terimleri kullanmamız gerekiyor ki öğrencilerimiz bu terimleri o şekilde kullansınlar.

Olaya gençler açısından bakarsak bugün tümü günlük yaşamlarında benden çok daha eski terimleri kullanıyorlar. Bugün bir öğrencim sunum yaparken “yörüngelerini tespit etmek kabil değil” dediğinde neredeyse yerimden sıçrayacaktım. Üzülerek belirtmek gerekir ki gençlerimiz Türkçeye önem

vermiyorlar. Bunun tek nedeni de teknolojinin getirdikleri. Cep telefonlarında yazdıkları mesajlar veya internet kullanırken yazdıkları hep acele ve önem vermeden yazıldığı için dilleri çok bozuluyor. Umarız ki yarın sorumluluk aldıklarında bu konuda daha dikkatli davranırlar.

Son olarak bilim dilimiz ne kadar türkçe olabilir sorusunu sormadan edemeyeceğim. Biz bilim üretmedikçe bu çok zor bir konu. Sürekli olarak ingilizce üretilen terimlere türkçe karşılık bulmaya çalışıyoruz. O terim ortaya çıkıyor ve herkes kullanmaya başlıyor daha sonra siz ona türkçe karşılık bulduğunuzda ise hep aynı karşı duruşla yüz yüze geliyorsunuz. Bu türkçe karşılık o ingilizce terimin tam karşılığı değil diye itiraz ediliyor. Eğer o bilimsel olayı biz gözlemiş olsaydık ve adına anlamsız bir terim yakıştırsaydık dahi bu itirazlar olmayacaktı. Uzay mekiği üretilip uçurulmaya başlandığı günden bu yana 15 000 ingilizce sözcük üretildiğini biliyoruz, terimleri ortaya koyanlar bilimi üretenler oluyor.

Gökbilimde türkçe kullanmak ne kadar güç de olsa başarmak zorundayız. Bu nedenle tüm karşı duruşları bir kenara bırakarak bu sorunu çözmemiz gerekiyor. Tüm gökbilimcilerin elele vermesi ile bunun da üstesinden geleceğimize inanıyorum.

T.C.
EĞE ÜNİVERSİTESİ
Fen Fakültesi
Astronomi Kürsüsü

İzmir - Bornova
16.12.1971

Sayı : 752

İlişiği

Sayın İ. Etem Derman
İ.Ü. Astronomi Kürsüsü
Beyazıt/İSTANBUL

Sayın Derman,

İstediğiniz kitaplardan ancak cilt 2 ve cilt 3 Fakültemizde kalmıştır. Onların size posta ile gönderilmesini sağlamış bulunuyorum. Yakında elinize geçeceğini umarım.

Kürsümüzde Astronomiye ilişkin yayınlar yapma çabası gerçekten vardır. Bunu daha da hızlandırmak arzusunda-
yız. Memleketimizin bu yayınlara ihtiyacı olduğunu yakından
görmekteyiz. Umarım ki, ilerde sizlerde bu çabalara katkılarda
bulunursunuz.

Gökbilime meraklı olduğunuzu anlıyorum. Bundan
dolayı size yayınlarımızdan birkaç adedini armağan olarak sunu-
yorum.

Gözlerinizden öper, başarılar dilerim.

Prof. Dr. Abdullah Kızılırmak
Astronomi Kürsüsü Yöneticisi

Not: Astronomi Dersleri
Cilt 1'in basımı ya-
kında bitecektir.
Size o zaman hemen
gönderilecektir.

Ethem bey'in gönderdiği, kendisi ile A. KIZILIRMAK hoca arasında olan yazışma.

BİLİMİN YAYGINLAŞTIRILMASI, DAHA ANLAŞILABİLİR HALE GETİRİLMESİNDE DİL

Zeki EKER

TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi, ANTALYA

eker@tug.tubitak.gov.tr

Sözün özü, bilimsel bilgilerin aktarımında biraz daha anlaşılır olmak, konuyla ilgili düşünce, fikir veya meramı daha iyi anlatabilmektir. İngilizce, Fransızca, Almanca, Türkçe, Arapça veya Farsça gibi dillerin farklılığı bir yana, bir ülke, bir ulus veya bir toplumun kullandığı aynı dil içinde bile, dilin farklı olması tabiri vardır ve kullanılmaktadır. Örneğin hukuk dili, ticaret dili, şiir dili, bilim dili, avam dili, havas dili gibi. Hukuk dilinde öyle tabirler vardır ki sadece hukukçular anlayabilmektedir. Bilim diline de yakından bakarsanız, bilim dalı çeşitliliği kadar dil farklılıklarına rastlamak mümkündür.

Matematikçilerin kullandığı kelimeler ve anlatım tarzı şüphesiz fizikçilerden, kimyagerlerden veya biyologlardan farklıdır. Hatta ve hatta, aynı bilim dalının alt dallarında bile dilin belli kelimelere özel anlam vermesi, gibi özellikler görülebilmektedir. Daha anlaşılır olmak adına o bilim grubunun geliştirdiği ifade tarzları, çok özel olabilir. Bu konuda yaşadığım bir tecrübeyi anlatmak isterim.

Yıldız lekeleriyle aktif olarak ilgilendiğim yıllarda (doksanlı yılların başı) yıldız lekelerini daha iyi modelleyebilmek için, en önemli adımın Güneş lekelerini anlamak olduğunu düşünmüştüm. Bazı Güneş gözlemevlerine yazdım. Avusturya'da bir gözlemevine meramımı anlatabilmiştım. Alpler üstündeki, Kanzelhöhe Güneş gözlemevinden ve Almanya'dan Güneş fizikçileri ile ortak çalışmalara başladık. Ortak noktamız Astrofizikti ancak,

yaklaşık 8 kişi kadar olan grubumuzda yıldız astrofizikçisi olarak bir ben vardım. Başlangıçtaki toplantılarımızda, ikili veya çoklu konuşmalarda “Güneşin beyaz ışık görüntüsü” (White light image of sun) tabiri geçiyordu. Daha sonra “H α white light image of sun” tabiri dikkatimi çekti. “Narrow band H α white light image of sun” yani “Güneşin dar bant H α beyaz ışık görüntüsü” tabirini duyunca ipler koptu.

Güneş fizikçilerine, bu tabiri anlamakta zorluk çektiğimi ifade ettim. Hem dar band deniyor, hem H α dalga boylarından söz ediliyor hem de beyaz ışık görüntüsü deniyor. Beyazışık tabiri herkesce malumdur. İlkokullarda deneyi yapılır. Gök kuşağındaki, mordan kırmızıya kadar olan tüm renkleri uygun oranda karıştırırsanız elde edeceğiniz renk beyazdır. Güneşin görüntüsünü bir teleskopla bir perde üstüne düşürseniz, teleskop filtresiz ise, Güneşin oluşturduğu görüntü beyazdır. “Güneşin beyaz ışık görüntüsü” tabirinden benim anladığım, morötesinden kızilötesine kadar her dalga boyundaki güneş ışığının oluşturduğu bir görüntüdür. H α dalga boylarında dar band filtreden geçen ışık ile güneşin beyaz ışık görüntüsü elde edilebilir mi? Hayır. Böyle bir görüntü ancak kırmızı renkte olabilir. Beyaz olamaz, çünkü H α dalga boyuna yakın dalga boylu fotonların rengi kırmızıdır.

Meramımı anlattıktan sonra ortaya çıktı ki: “Güneşin dar bant H α beyaz ışık görüntüsü” tabirindeki “beyaz ışık” kelimeleri bildiğimiz beyaz ışığı değil, güneş ışığı tayfındaki sürekliliğe ait fotonların oluşturduğu görüntü imiş. Örneğin, bant genişliği 0.1 Angstrom olan ayarlanabilir bir filtreyi ayarlayıp H α çizgi genişliği içine sokarak elde edilen görüntüye güneşin H α görüntüsü denmektedir. Bandın çizgi içindeki konumuna göre, H α çizgi merkezi görüntüsü, kırmızı veya mavi kanat görüntüleri de H α sağ veya sol kanat görüntüleri denmektedir. Ancak, filtreyi çizgi dışı olarak ayarlarsak, tayfin

sürekliliğinden yani fotosferden gelen fotonların oluşturduğu güneş görüntüsü rengi kırmızı dahi olsa, güneş fizikçileri arasında güneşin beyaz ışık görüntüsü tabiri ile dillendirilmektedir. Bu ince ayrıntıyı bilmediğiniz takdirde, tabire takılır, anlatılmak isteneni anlayamazsınız. Ben ilk duyduğumda anlayamamıştım.

Sözü söyleyen ve dinleyen her ikisi de aynı dili konuşması gerekir ki, bilimsel bilgi maksada uygun doğru olarak aktarılabilir. Bazı alanlarda, anlatım kolaylığı sağladığı için bazı özel tabirler grup içinde işlevini görse bile, grubunun dışarısında kalan toplum ile kopukluğa sebep olabilir. Daha iyi, daha kolay, daha çabuk anlatılabilir derken, anlam eksikliğine sebep vermek doğru değildir. Bilimsel makalelerde, bu durum karşısında, muhataplar arasında tabirlerin anlaşılabilirliği ihtimali var ise, parantez açıp, kast edilen anlam veya manayı açıklamak gerekir. Anlayan anlasın, bizim üslubumuz bu, bizim özel kelimelerimiz bu, bu özel tabirlerimizi biz yaymak istiyoruz, bizi anlamak isteyen kelimelerimizi tabirlerimizi öğrensin demek bencilliktir.

Amaç, bilimin yaygınlaştırılması, tüm dünyada daha kolay öğrenilmesi ise, bu amaç yolunda kolaylaştırıcı adımların iptal edilmesi uygun olmaz. Dünyaca kullanılan, “televizyon”, “radyo”, “elektron”, “momentum” gibi yerleşmiş bilimsel kelimeleri açıklamak bu kelimeleri değiştirmekten daha kolaydır. Dünyanın her yerinde anlaşılan bir kelime olan “ekvator” u terkedip unutturmaya çalışırcasına “eşlek” kelimesi üstünde ısrar etmek, bilimin yaygınlaştırılması amacına uygun değildir. Her iki kelimenin kullanılmasını teşvik etmek, benzeri durumlarda da (örneğin, “computer” ile “bilgisayar”) her iki kelimeyi iptal etmeden kullanmak, dili zenginleştirir ve bilimin dünya çapında daha anlaşılır olmasına yardım eder.

HANGİ TERİMLERİ TÜRKÇELEŞTİRMELİYİZ?

Adnan ÖKTEN

İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bil. Böl., Emekli Öğretim Üyesi
aokten@istanbul.edu.tr

Dil uzmanları “Dilde öz Türkçe diye bir şey olmadığını, dilin, ihtiyaç duyduğu bizde var olmayan kelimeleri başka dillerden alıp kullanabileceğini, bu şekilde kendi ihtiyacını gidereceğini, Türkçenin geniş ve büyük bir dil olduğunu, aldığı kelimelere şahsi yapısının özelliklerini vurarak kendine mal edebileceğini” söylemektedirler.

Bir dilin büyüklüğü aldığı kelimeleri içselleştirmesinde, kendisine mal etmesindedir. Dolayısıyla yerleşmiş terimleri atarak onun yerine bu öz Türkçedir diye kimsenin anlayamadığı, bilmediği terimleri dayatmak dili boşluğa düşürür.

Yeni türetilen kelimelerin;

- 1- Dilde yadırganmaması,
- 2- Yapma hissi vermemesi,
- 3- Tereddütler uyandırmaması,
- 4- İtiraz ve isyan sesleri ortaya çıkarmaması gerekir.

Dil, onu sanki kendiliğinden ortaya çıkarmış gibi olmalıdır. Zihnimizde hiçbir çağrışım yapmıyorsa o kelime tutarlı bir kelime değildir. Kurallara uysa bile tutarlı değildir. Her kelimenin bir kullanım alanı vardır. Kendi alanı içerisinde değerlidir. Değiştirmemiz gereken kelimeler Türkçede karşılığı olmayan kelimeler olmalıdır. Hiç kullanılmamış olanlara yeni kelimeler türetebiliriz, ama onlarda türetilirken yine dilin kendi mantığına, ölçüsüne dil kullanımlarına uygun olmalıdır. Aksi takdirde bunlar tutulmaz, sadece bizim

uydurduğumuz kendi kitaplarımızda kullandığımız kelimeler olarak kalır, kimse kullanmaz. Nitekim dil kurumunda yıllar önce yapılan bu tür türetmeler hep böyle olmuştur.

Biz dildeki gelişmeyi bir kalıbın içine sokmaya kalkıştığımız zaman kalıp dar gelmeye başlar. Dilin geniş sürekli değişen bir yapısı olduğundan devamlı gelişir. Onun için her şeyin kurala uyması gerekmez. Sürekli gelişen ve değişen bir yapıyı sınırlamaya kalkarsak dili sabitlemiş oluruz. Hâlbuki dil yaşar, sürekli gelişir ve büyür.

Analoji yoluyla yani örnekleme yoluyla da bazı kelimeler türetebiliriz. Yapı bakımından yanlış da olsa bir örneğe uygun bir kullanımı varsa o kelimeler de tutunabilir. Örneğin, Türkçede fiilden isim türetirken bir “k” eki kullanılır. Diyelim ki işlemekten “işlek”, dişlemekten, “dişlek” gibi.

Aşağıda kullanıma yıllar önce sunulan ve tarafımdan önerilen bazı örnek terimler verilmiştir.

İngilizcesi	Kullanıma sunulan	tarafımdan önerilen
Aberration	sapınç	ışığın sapması
absolute brightness	salt parlaklık	mutlak parlaklık
absolute error	salt yanlış	mutlak hata
absolute humidity	salt nem	mutlak nem
absolute magnitude	salt parlaklık	mutlak kadir
absolute orbit	salt yörünge	gerçek yörünge
absolute parallax	salt ıraklık açısı	mutlak paralaks
absolute temperature	salt sıcaklık	mutlak sıcaklık
absolute value	salt değer	mutlak değer
absorption factor	soğurma gücü	soğurma çarpanı
Abundance	salt bolluk,	bolluk
acceleration due to gravity	yerçekimi ivmesi	çekim ivmesi
accidental error	rastgele yanlış	tesadüfi hata
Adjust	düzenine koymak	ayarlamak
Airglow	gök aydınlığı	kızılık
Albedo	aklık	yansıma oranı
altazimuth mount	yatay-dikey kundak	ufuksal kurgu
Analemma	günizi	güneşizi
angular separation	açısal uzaklık	açısal ayrıklık
annular eclipse	halkalı güneş tutulması	halkalı tutulma
apparent brightness	görünürdeki parlaklık	görünen parlaklık
apparent diameter	görünürdeki çap	görünen çap
apparent magnitude	görünürdeki parlaklık	görünen kadir
Astronaut	uzaycı	uzay adamı
Astronautics	uzaycılık	uzay mühendisliği

astrophysics	gökfiziği	yıldızfiziği
Atmosphere	gazyuvarı	gazküre
Azimuth	güney açısı	kuzey açısı
Binocular	sahra ırakgörürü	uzak görür veya dürbün
center of gravity	ağırlık merkezi	çekim merkezi
chromatic aberration	renk sapıncı	renk kusuru
Chromosphere	renkyuvarı	renkküre
Chronograph	süreyazar	zaman kaydedici
Chronology	zamandizin	tarih sırası
Coma	kuyruklu yıldız saç	kuyruklu yıldız baş
Concentration	derişmeveya	yoğunlaşma
Conclusion	vargı	sonuç
Contraction	kasılım	büzülme
Cosmology	acunbilim	uzay bilimi
Cosmonautics	evren gemiciliği	evren kaptanlığı
Cosmos	acun	evren
Crescent	ayça	hilal
Disk	teker	disk
Equator	eşlek	ekvator
equatorial coordinates	eşlek konsayıları	ekvatorial konum düzeneği
Equinox	ılım	ilkbahar noktası
Era	tarih hesabı	tarih başlangıcı
Error	yanılgı	hata
evening twilight	gün kararması	akşam tan
Exobiologist	dünyadışı biyoloji uzmanı	dış gezegen biyoloğu
Exoplanet	güneşdışı gezegen	dışgezegen
Exposure	duruş	poz
exposure time	duruş süresi	poz süresi
Extinction	körlenme	sönümleme
Flare	püskürtü	parlama
flare star	parıltılı yıldız	parlayan yıldız
Flood	kabarma	sel
geographic latitude	enlem	coğrafik enlem
geographic longitude	boylam	coğrafik boylam
Globe	yuvar	küre
Glow	aydınlık	kızılılık
Heliocentric	günmerkezli	güneş merkezli
meridian instrument	öğlen aracı	meridyen aleti
Meteor	meteor	göksel taş
Meteorology	hava bilgisi	hava bilimi
partial solar eclipse	parçalı güntutulması	parçalı güneş tutulması
peculiar galaxy	tuhaf gökada	özel gökada (özgölük var)
peculiar motion	kendine özgü devim (Kh)	öz hareket
Perigee	yerberi	en yakın
Perihelion	günberi	en uzak
Protostar	ön yıldız	yıldız öncesi
Protosun	ilkgüneş	ilkel güneş
quantity of light	ışık erkesi	ışık miktarı
Recorder	yazıcı	kayıtçı
reference star	bağlantı yıldızı	referans yıldızı
Region	yöre	bölge
retrograde motion	geri devim	geriye doğru hareket
secular parallax	çağ ıraklık açısı	yüzyıllık parallaks
solar eclipse	gün tutulması	güneş tutulması
solar flare	güneş püskürtüsü,	güneş parlaması
spherical aberration	küresel sapıncı	küresel kusur
star atlas	gök atlası	yıldız atlası

stellar structure	yıldızın iç yapısı	yıldızların yapısı
Sunrise	gün doğması	güneşin doğması
Sunset	gün batması	güneşin batması
thermal glow	ısı ışıması	ısısal kızılık
time lapse image	zaman aralıklı görüntü	fasılalı görüntü
time service	zaman kurumu	zaman bölümü
transit instrument	geçiş aracı	geçiş aleti
transmission factor	geçirgenlik	geçirgenlik katsayısı
twilight arc	tan yayı	tan kuşağı
Umbra	gölgeli alan	tam gölge
vernal equinox	ilkbahar ılımlı	ilkbahar dönümü
virtual focus	görünürdeki odak	sanal odak
virtual image	saklı resim	sanal görüntü
visual magnitude	görsel parlaklık	görünür kadir
waning gibbous	geç dolunay	dolunay sonrası
waxing gibbous	erken dolunay	dolunay öncesi
zero-age sequence	sıfır-yaş sırası	sıfır-yaş kolu

Buna benzeterek “hafıza” kelimesinden “anlak” kelimesi türetildi. Fakat bu hiç tutulmadı. Çünkü dilin estetiğine uymuyor. Dil mantığına uysa bile dilin kullanım özelliğine uymadığı için halk bunu benimsemedi. Nurullah Ataç’ın “kelime” yerine türettiği “tilcik” hiç tutulmadı. Öğrencileri tarafından bile kullanılmadı. Ancak, onun yerine “sözcük” kullanıldı ve tutuldu.

Ekvator, kutup, paralel, meridyen gibi herkes tarafından bilinen kullanılan kelimelerin Türkçeleştirilmesi yerine Türkçede karşılığı olmayan terimlere Türkçe karşılık bir kelime üretmek daha uygundur. Aslında Türk dil kurumunun da türetilen kelimeleri onaylama gibi bir yetkisi yok. Kurum da aynen bizim gibi türetiyor. Halka teklif ediyor. Bilim adamları, sanatçılar, yazarlar, halk bunu benimsemişse, bakıyor ki kullanılıyor, gazete, dergi yazarları, bilim yazarları da kullanıyor o zaman tutulmuş demektir diye karar veriliyor. Tutulması halkın benimsemesi demektir.

Bir hocamız “Yanlış da olsa herkes onu biliyorsa kullanıyorsa o zaman o herkesin bildiği doğru olur. Eski bir tabir vardır. Atalarımız “galat-ı meşhur fasih-i mehcurdan evladır” demişler. “Yaygın olan yanlış unutulmuş doğrudan daha iyidir” şeklinde bir örnek vermiştir.

Astronomi terimleri açısından konuya baktığımızda;

1- Yerleşmiş kullanılan terimlere mümkün olduğu kadar dokunulmaması (*Ekvator, enlem, boylam, meridyen, kutup, ufuk, paralaks, ekliptik, azimut, öz hareket, koordinat, tan, kadir, evren, hareket, hata, sonuç, uzak, ilkbahar noktası, küre, güneş tutulması, referans gibi...*),

2- Karşılığı olmayan terimlerin Türkçe kurallarına uygun türetilmesi (*aberration, absolute, accidental error, accuracy, adjust, airglow, albedo, altazimuth mount, anomalistic month, apex, astronaut, binocular, black-body radiation, brightness temperature, camera, chromatic aberration, companion, conclusion, contraction, cosmology, exposure, extinction, meteor, orbital elements gibi...*),

3- Hali hazırda Türkçeleştirilmiş, kullanımda olan fakat kavramsal olarak hatalı olanların da (*azimut, apparent magnitude, apparent noon, apparent sidereal time, astronaut, astronautics, center of gravity, central force, chronology, circumpolar, civil time, coma, contraction, cosmogony, era, meteorology, molecular band, planetary precession, positional astronomy, pre-nova, prominence, protostar, protosun, recorder, right ascension gibi...*) düzeltilmesi gerektiği düşüncesindeyim.

SEDA

E. Rennan PEKÜNLÜ

Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR
rennan.pekunlu@ege.edu.tr

Dil bilimciler, dil felsefecileri dilin dört işlevinden söz ediyor. Dile işlev yükleme işi önce Karl Bühler ile başlıyor. Bühler, Sprachtheorie (1934) adlı kitabında dilin, **a)** diğer organizmada yanıt uyartacak işaret, uyarı işlevi (Signalling); **b)** anlatım, ifade işlevi (Expressive) ve **c)** betimleme, tasvir işlevi (Descriptive) olduğunu yazıyor. Daha sonra Karl R. Popper, *Açık Evren* adlı kitabında bu işlevlere ek olarak yeni bir işlev daha ekliyor: **d)** dilin sav geliştirme işlevi (Argumentative).

İngilizcesinden okuduğum *Açık Evren* (Open Universe) kitabındaki bu işlevleri usumda tutmak çok zor oldu. Bugün okuduğumu yarın unuttum. Sonra, öğrenme yöntemlerinden en ilkeli olan “Denk Gelme İlkesi”ne (Principle of Correspondence) başvurdum. Mars kırmızı renkliyse, savaşı, kızgınlığı anımsatır; o nedenle *savaş tanrısıdır!* Venüs’ün gündeğümü veya günbatımındaki o güzelim görüntüsü onu *güzellik tanrıçası* yapmıştır! Benzer biçimde ben de dört işlevin isimlerinin baş harflerinde **SEDA**’yı gördüm! Signalling / Expressive / Descriptive / Argumentative.

*Fakat emin ol ki sevgili;
Zavallı bir çingenenin kılı,
Siyah bir örümceğe benzeyen eli,
Geçirecekse eğer ipi boğazıma,
mavi gözlerimde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar Nazıma!*

Evet, ünlü ozanımız Nazım Hikmet'in bu koşuğundan hoş ama çok hoş bir **SEDA** yükseliyor. “Üst düzey” işlevlerden başlarsak, Nazım, “Biz bu davaya inançla girmişiz, ölüm, idam sehpaı bizi davamızdan yıldırılmaz” savını (A) geliştiriyor! Koşuğı okuyan bir kişinin gözleri önünde bir idam sehpaı, sehpaıda dimdik ayakta duran Nazım, O'na ürkek, suçlu ama sempati dolu kaçamak bakışlar atan bir çingenenin betimlemesini (D) buluyor. Nazım, koşuğun bu bölümünde duygu ve düşüncelerini de çok güzel anlatıyor (E) ve son olarak, sevgilisine, kendisi için üzölmemesi çağrısında (S) bulunuyor. Kısacası, koşuktan hoş bir SEDA yükseliyor!

Popper, yukarıda sunulan sırayı gözetirsek, ilk iki işlevin tüm hayvanlarda ortak olduğunu belirtiyor. Son iki işlevse “daha üst düzey” işlevler olarak sunuluyor. Yine Popper'a göre son iki işlev, *doğru* veya *yanlış* betimleme ve *geçerli* veya *geçersiz* sav fikirlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Popper savını şöyle geliştiriyor: işaret ve anlatım işlevleri olmaksızın betimleme yapamaz, sav geliştiremeyiz. Betimleme ve sav geliştirme işlevleri diğerk iki “alt düzey” işlevleri içeriyor olmalarına karşın bu “alt düzey” işlevlere indirgenemezler.

Her şey gibi dil de evrim geçiriyor. Bizden önceki nesiller, “**Aktif galaksi merkez bölgesindeki inhomojen maddenin anizotropik hareketini tasvir eden denklemler**” derken, yeni nesil bu tümceyi, şimdilik zorlanarak da olsa, “**Etkin gökada özek bölgesinde eşdağılım göstermeyen özdeğın yönbağımlı devinimini betimleyen eşitlikler**” olarak yeniden yazıyor.

Bilimsel çalışmalarımızın dilinden hoş bir **SEDA** yükselebilmesi için dilin yapı taşları olan sözcükleri, terimleri ve kavramları özenle seçmeli, oluşturmali ve benimsetmeliyiz.

Sevgili hocamız Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK, O'na her zaman destek olan sevgili eşi Dr. R meysa KIZILIRMAK, gökbilim terimlerinin T rk eletiştirilmesi konusunda bir patika açtılar. Bu patikayı beş şeritli yola çevirme görevi bizim!

Kaynak: Karl R. Popper, *Open Universe: An Argument for Indeterminism*, Hutchinson, London, 1988.

“Mehmet Emin hoca şurada, birazdan gelecek.”

ASTRONOMİ TARİHİNDE KİŞİLER VE YERLER İÇİN BİR “SİSTEMATİK” ÖNERİSİ

Mehmet Emin ÖZEL

Çağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fizik Bölümü, Tarsus-MERSİN
me.ozel@gmail.com

1. Giriş

Bizim gibi bilimi sonradan yakalamak durumunda olan ve kendi birikimleri ile bugüne yetişemeyeceğini anlayıp büyük adımların gereğini kavrayan toplumların, bilimde yerleşmiş terim ve tanımlara yeni karşılıklar bulma ve bunları kendi dillerinde geliştirme ve yaşatma (kabul edilen/icat edilen karşılıkları kullanma ve işlevselleştirme) yanında, özellikle antik dönemlerin ve bir miktar da batı kökenli olmayan (Çin, Japon, Hint gibi...) başka kökenli isimlerin yazımı ve telaffuzu konusunda da görüş birliğine varması gerekiyor. Aksi durumda, farklı yazarların ve özellikle çevirmenlerin özellikle farklı dillerden yaptıkları uyarlama ve çeviriler de yeni bilmecelelerin ve geriye gidiş-gelişlerin, zaman kayıplarının ve bir birikim oluşturmamanın nedenleri arasına girmeye başlıyor.

2. Yaygın Örnekler

Modern bilim öncesinin antik dönem filozoflarının isimlerinin Batı'ya İslam kaynaklarından aktarılmış olması ve Türklerin de uzun yıllar Doğu-İslam kültür alanının etkisinde kalması, beklenmedik şekilde, yeni bir karmaşanın da nedeni olabiliyor. Bazı tarihsel yer ve kişi isimlerinin bir bölümünün, daha çok da Arapça (bazen Farsça) söylemlerine bağlı şekilde, Türkçe'de de yerleşmiş örnekler oldukça fazla. Bu türden (ve önemli bir bölümü de Türk kökenli) İslam bilimcilerinin Doğu'daki, Batı'daki ve varsa, Türkçe'de yaygın bilinen isimlerinin ayrı bir uzmanlık alanı oluşturacak kadar sıradan kişilerin

takibini aştığı kanısına ulaşmak kolaylıkla mümkün. Bu anlamda, saptayabildiğim İslam filozof ve matematikçilerinden oluşan (aslında, buradaki örnekte, sadece Ay üzerindeki kraterlere verilen isimlerden yararlanarak oluşturduğum) oldukça eksik bir listeyi Tablo 1 olarak sunuyorum. Bunda amaç, bu listenin genişletilerek daha yararlı bir tablonun yapılmasına yardımcı olmak...

‘Eflatun’ ismi sadece bazı kitaplarda, eski metinlerde, ve ayrıca, bir renk adı olarak (!) yaşamını sürdürebilecektir. Batlamyus da giderek daha az kullanılmaya ve yerini Ptolemaus (veya çeviri diline göre, Ptolemee...) gibi farklı yazım ve teleaffuzlara bırakmaya başladı. Aristo ise her iki yazım şekli ile de kolayca tanındığından böyle bir “erezyon”dan zarar görmeyecek bir konumda görünüyor.

Tablo 1 *İslam-Türk matematikçi, bilimci ve düşünürlerinin Ay’daki kraterlere verilen şekliyle isimleri ve bunların en olası Türkçe karşılıkları*

<i>Krater ismi olarak yazılan şekli</i>	<i>Türkçe karşılığı (?)</i>
<i>Al Biruni</i>	<i>El Beyruni</i>
<i>Albategnius</i>	<i>El Battani</i>
<i>Alfraganus</i>	<i>El Fergani</i>
<i>Alhazen</i>	<i>El Hayzem (İbn’ül Haytam)</i>
<i>Al Khawarazmi</i>	<i>El Harezmi</i>
<i>Almanon</i>	<i>El Memun (Al Mamun)</i>
<i>Alpetragius</i>	<i>El Bitruji</i>
<i>Avicenna</i>	<i>İbn-i Sina</i>
<i>Azophi</i>	<i>El Sufi</i>
<i>Geber</i>	<i>El Cabir</i>
<i>Ibni Batuta</i>	<i>İbn-i Batuta</i>
<i>Messala</i>	<i>Maşallah El Basri</i>
<i>Omar Khayyam</i>	<i>Ömer Hayyam</i>
<i>Thebit</i>	<i>Tabit bin Kurra</i>
<i>Ulugh Beigh</i>	<i>Uluğ Bey</i>

Bu değişimin etkisi antik yerleşim isimlerinde de kendini hissettiriyor: Bunun yaygın örneği antik Truva’nın ismi nedeniyle yaşandı, yaşanmakta. Bu tarihi

yerdeki arkeolojik kazılar, son dönemlerde Alman veya Alman ekolü kökenli bilimcilerce yapılmakta. Bu nedenle olsa gerek, kanımca oldukça yerleşik duruma gelmiş olan Truva ismi, Troia, Troya gibi şekiller almaya başladı ve Karayolları Genel Müdürlüğü de son yaptırdığı tabelalarda Truva'yı terk edip Troia'ya döndü! Neyse ki Truva Otobüsleri Şirketi ismini değiştirmeye kalkmadı (henüz) da daha önceki ismin ne olduğu kolayca takip edilebiliyor.

3. Son Dönem Çevirilerinde Durum

Bu isimlendirme karmaşası, benim için, son dönemde (DAY-2009 ile de ilgili olabilir!) yoğunlaşan bilim tarihi ve felsefe ile ilgili çeviriler nedeniyle ayrıca dikkati çekecek sıklıklara ulaşma eğiliminde görünüyor. Son dönemde İngilizce yanında, İtalyanca, Fransızca ve Almanca'dan yapılan çeviriler, önemli bir bölümü çevirmenlerin dikkatsizliği ve özensizliği nedeniyle, kısmen de böyle kabul gören bir isimler ve yerler listesinin Türk Dil Kurumu veya Türk tarih Kurumu tarafından yapılmamış olması (veya iyice duyurulamamış olması?) nedeniyle, bu karmaşa, kanımca daha da artmaktadır. Bunların tümünü taramak ve çıkarmak amatör bir çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Ben, kendi rastladığım örnekleri kısaca özetlemek istiyorum.

3.1 Fransızca'dan çeviri isimler

İnceleme fırsatı bulduğum (aslında içerik olarak da oldukça beğeni ile okunan) Jean-Marie Vigoureux'un, "**Newton'un Elmaları**" ("*Les Pommes de Newton*") adlı eseri (Alkım Yayınları, ISBN 978-9944-148-21-4, İstanbul), Nedim Demirtaş tarafından Türkçeye kazandırılmış durumda. Antik dönemden Newton'a kadar olan dönemin kısa bir bilim tarihi özeti olarak da alınabilecek ilk bölümler, bilinen isimlerin Fransızca'dan kaynaklanan yeni yazım şekillerini de içermekte. Bunların en göze çarpanları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2 Antik dönem ve bazım Ortaçağ dönemi bilimcilerinin Fransızca kökenli kişi isimlendirilmelerinden farklı yazımlarla önerilen örnekler

<i>Fransızca Çeviri Kökenli Yazılımı</i>	<i>Yaygın Türkçe (Latince)</i>
<i>Eudoxe</i>	<i>Evdoksus (Eudoxes)</i>
<i>Calippe</i>	<i>Kalipus (Calippus)</i>
<i>Aristark</i>	<i>Aristarkus (Aristarcus)</i>
<i>Hippark</i>	<i>Hiparkos (Hipparcos)</i>
<i>Ptolemee</i>	<i>Batlamyus (Ptolemaus)</i>
<i>Tommaso d'Aquino</i>	<i>Akina'lı Tomas</i>

Özetle, Fransızca yazımdan kaynaklanan isimlendirmelerin yukardaki örneklerinin karşılıkları kolayca belirlenebilmektedir.

3.2 İtalyanca'dan çeviri isimler

Bu konudaki örneğimiz, ilk örneğimiz Boyut Yayınlarınca basılan ve Türkçe'ye “**Gökyüzü Atlası**” olarak İtalyanca'dan çevrilen kitap (ISBN 978-975-23-0587-8) olacaktır. Çevirmen (ler)i verilmeyen kitapta, ‘Yayın Danışmanı’ olarak, Yrd. Doç. Dr. Hasan Esenoğlu görünmektedir. Burda da genel çizgileri ile, genel tanınırlığı olan yaygın isimlerin bir bölümü, sanki Türkçe’de ilk kez kullanılıyorlarmışçasına ve İtalyanca karşılıkları temel alınarak yeniden ‘çevrilmişlerdir’. Bunlardan bir bölüm örnek Tablo 3’te verilmiştir.

Kısaca özetlersek, İtalyancadan yapılan çeviri de o dile özgü isimlendirmeler göstermektedir.

Yine 2009’un önemli kitaplarından olan Galileo’nun “**İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog**” (Dialogo Sui Due Massimi Sistemi) adlı kitabı da İtalyanca’dan Reşit Aşçıoğlu tarafından çevrilerek Türkiye İş Bankası ‘Hasan Âli Klasikleri’ dizisinden basıldı. Bunda kullanılan isimlerin yazımlarında da Batlamyus (Ptolemaus) gibi Türkçe’ye yerleşmiş isimler, hem Pytagoras gibi daha çok İngilizce’deki şekli ile sunulanlar, hem de Platon (Eflatun yerine)

gibi yeni kuşak isimler birlikte kullanılmıştır. Lehçe orijinali olan (Nicolas) Koppernigk değil, Türkçe yerleşmiş bir isim sayabileceğimiz Kopernik yerine, İngilizce’de de kullanılan yazım şekli olan Copernicus kullanılmıştır.

Tablo 3 Antik dönem ve diğer bazı bilimcilerinin İtalyanca kökenli kişi, yer, yıldız ve diğer isimlendirilmelerinden farklı yazımlarla önerilen örnekler

<i>İtalyanca Kökenli Çeviriye göre</i>	<i>Yaygın veya Bilinen Türkçe karşılıklar</i>
<i>Miletus</i>	<i>Milet, Miletos</i>
<i>Thales</i>	<i>Tales</i>
<i>Samos</i>	<i>Sisam</i>
<i>Cyrene</i>	<i>Kirene (Asvan)</i>
<i>Eratosten</i>	<i>Eratostanes</i>
<i>Kladyus Batlamyus</i>	<i>Batlamyus (Cladius Ptolemaus)</i>
<i>Hipparkos</i>	<i>Hiparkos</i>
<i>al-Magisti / Almagesto</i>	<i>Almagest, El Majesti</i>
<i>Prensipler</i>	<i>Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri</i> <i>(Principia Mathematica)</i>
<i>Kapella</i>	<i>Ayyuk, Kapella (Capella)</i>
<i>Öncü</i>	<i>Öncü (Procyon)</i>
<i>Litosfer</i>	<i>Taşküre (Lithosphere)</i>
<i>Magellano</i>	<i>Magellan, Macellan</i>

4. Türkçe ‘Bilimler Tarihi’ kitaplarında durum

Nobel Yayınları’nca basılan ‘**Bilim Tarihine Giriş**’ (3. Baskı) adlı eser, şu 5 yazar tarafından yazılmıştır: S. Tekeli, E. Yahya, M. Dosay, R. Demir, H. G. Topdemir. Bu kitapta da antik dönem ve İslam Dönemi sırasında yetişen matematikçi, bilimci ve filozofun yaşam öyküleri, eserleri hakkında özet bilgiler verilmekte. Yazarlar kitaba kendi uzmanlık alanlarını taşıyarak, geniş kapsamlı bir bakışa olanak vermekle birlikte, kendi içlerinde olsun, birbirleri arasında olsun, yer ve kişi isimlerinin imlaları konusunda yeterli düzeylerde bir görüş birliği sağlama çabasına girişmemişlerdir.

Kitabın, olasılıkla aynı yazara ait olduğunu sandığım ve daha yakından göz atma fırsatı bulduğum “Yunan Döneminde Bilim” başlıklı bölümünde (s.18-

103) de, adı geçen filozof ve matematikçilerin isimlendirilmesinde herhangi sistematik bir tutum görülüyor. Bazı örneklerde Türkçe okunuş ve/veya yazım kuralları takip edilmişken, diğerlerinde yabancı harfleme veya yazımlar takip edilmiştir. Bazı örnekler durumu açıklayacaktır:

Yabancı harfleme ve imla örnekleri olarak şunlar verilebilir:

Tales yerine Thales
Pisagor yerine Pythagoras
Heraklealı Brison yerine Heraclealı Bryson
Agataykos yerine Agathaikos
Öklid yerine Eukleides
Evdoksus yerine Eudoxes
Arşimed yerine Archimedes
Lukretyus yerine Lucretius...

Bu örnekler arttırılabilir. Aslında adı geçen isimler bu şekilde de kullanılabilir. Ancak, yazarların, kitap için hangi imlanın takip edileceği yolunda bir açıklaması olsa ve bunlara karşı bir dizi örnekler olmasa bu durum kolaylıkla kabul edilebilirdi... Aynı kitapta geçen yer isimlerinde de benzeri karışık örnekler bulunmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkçe astronomi deyimlerinde ve yıldız, takımyıldız isimlendirmelerinde, Prof. Dr. A. KIZILIRMAK'ın hazırladığı Türkçe Astronomi Deyimleri Sözlüğü nedeniyle oldukça şanslıyız ve bir terminoloji birliği sağlama yönünde oldukça yol almış sayılırız. Bu toplantımız sonrasında, bu kitaba eklenecek, bu kitaptan çeşitli nedenlerle çıkarılacak veya değiştirilecek terim ve deyimleri toparlayarak daha kapsamlı bir Astronomi Terimleri Sözlüğü hazırlanması önümüzde duran görevlerden biridir. Bu sözlüğün içinde, bir de bilimcilerin ve tarihsel yerlerin, hatta bazı araç ve gereçlerin yazılış ve imlası için yol gösterici ve kabul edilebilecek bazı ilkelere dayalı bir bölüm

eklenmesi gereği vardır. Bu ilkeler arasında, yerleşmiş durumdakiler için yeni önerilerde bulunmamak ve yaygın kullanımda olanlar için de Türkçe'nin yazım, imla, ses uyumu ve 'okunduğu gibi yazılma' gibi ilkeleri göz önüne alınmalıdır. Daha modern ve özel bir yazım şekli Türkçede yerleşmemiş isimlerde ise, genel kural olarak, köken dildeki imlânın temel alınması kuralı uygulanmalıdır.

Kaynakça

1. KIZILIRMAK, A., 1969, 'Türkçe Astronomi Terimleri Sözlüğü', TDK Yayınları, Ankara.
2. Galiei, G., 2009, "İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog" (*Dialogo Sui Due Massimi Sistemi*), R. Aşçıoğlu çevirisi, Türkiye İş Bankası 'Hasan Âli Klasikleri', İstanbul.
3. "Gökyüzü Atlası", 2009, (Yayın Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Hasan Esenoğlu), ISBN 978-975-23-0587-8), Boyut Yayınları, İstanbul.
4. Vigoureux, J.M., 2009, "Newton'un Elmaları", (*Les Pommes de Newton*), N. Demirtaş çevirisi, Alkım Yayınları, (ISBN 978-9944-148-21-4), İstanbul.
5. Tekeli, S. ve ark., 2004, "Bilim Tarihine Giriş", 3. Baskı, Nobel Yayınları, İstanbul.

DİL, BİLİM VE ALGI

Mutlu YILDIZ

Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR
mutlu.yildiz@ege.edu.tr

Bütün toplumların ortak özelliği, düzeyi ne olursa olsun bir eğitimin yapılıyor olmasıdır. Sistem kime, hangi zümreye hizmet ediyorsa etsin kamu yararı öne çıkarılarak eğitim etkinliği gerçekleştirilir. Kamu yararının gereği de, bütün bu süreçlerde, herkesin en kolay anlayabileceği ve en kolay aktarabileceği bir yolun, dilin seçilmesini gerektirir.

Öte yandan, bir toplumda bilimin iki yönü ayrılmaz bir bütün oluşturur. Araştırma süreci olmadan bilim olmayacağı gibi eğitim sürecini içermeyen bir bilim de düşünülemez. En azından eğitim süreci açısından algının kısa sürede ve en az hata ile gerçekleşmesi için iletişime aracılık yapan sembollerin (kelimelerin, terimlerin) neler çağrıştırdığı, nasıl algılandığı son derece önemlidir. Eğer terim, çoğunlukla olduğu gibi, yabancı dilden aynen aktarma ise, çağrıştırmaya, dolayısıyla eğitime katkısı da, ya çok zayıf ya da hiç yoktur. Bu nedenle, amaç gerçekten eğitim-öğretim ise, eğitimin bir ülkenin kendi öz dili ile olması zorunluluktur. Bu durumda, terimlerin, kavramların çok uygun bir şekilde seçilmesi gerekir. Kelimeler ana anlamlarının yanı sıra başka anlamları da karşıladıklarından, bir olayı, bir olguyu anlatırken seçilen terimin rolü çağrıştırdığı anlamlarla tutarlı olmalıdır.

Astronomi-astrofizik alanında terim türetme konusunda başarılı adımlar atılmıştır. Örneğin, etkin sıcaklık (effective temperature), özek (core), ışıınımgücü (luminosity), tırmıklama (dredge up), akı (flux). Bazı karmaşıklıklar da oluşmuştur ancak bunlar kolay giderilebilecek türdendir. Örneğin, erke (enerji), matlık (opacity), dizge (system).

Türkçe yeni terimler türetmede dikkat edilecek hususlar:

1. Temel kelimeler mümkün olduğunca kullanılmamalı. Bir örnek, matematikte 'set'e Türkçe karşılık olarak küme kullanılmaktadır ve genel kabul görmüş durumdadır. Astronomide 'cluster'a karşılık küme kullanılması sorun yaratır. Aslında, cluster için yığınak çok uygun gibi görünüyor.
2. Öncelikle terimler ve kavramlara uygun karşılıklar bulunmalı, nesnelerin isimlerini (örneğin, elektron) değiştirmek çok daha zordur.
3. Öncelikle olay-olgu iyi kavranmalı, karmaşaya yol açmamalı.
4. Her zaman İngilizceden çeviri yoluna gidilmemeli, Türkçe'nin kendi özgünlüğü değerlendirilmeli.
5. Gerektiğinde, gündelik yaşamda kullanılan Farsça ve Arapça kelimeler de kullanılmalı. *Cumhuriyet* hangi dile ait?
6. Başta popüler bilim yazıları olmak üzere, çok okumalı ve başka yaşayışlara bakmalı.

Bu konuda kat edilecek çok mesafe olduğu açıktır. Konu ile ilgili tüm tarafların çeşitli düzeydeki katkıları başarıyı sağlayacak ana unsurdur.

GÖKBİLİMDE DİL BİRLİĞİNİN UYGULAMA AŞAMALARI: YÖNTEMLER

A. Talât SAYGAÇ

İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İSTANBUL
saygac@istanbul.edu.tr

Gökbilim; ‘Astronomi’ kelimesi yerine kullanıldığında; ‘gökyüzü’ ve ‘bilim’i çağrıştırarak Türkçe bilim yapan ya da Türkçe Bilim’i anlamak isteyenlere büyük bir kolaylık sunuyor. Öte yandan alışılmış ‘Astronomi’ kelimesini de dilimizden uzaklaştırmak kolay değil! Bugün uğraştığımız bilim alanımızda daha pek çok anlamını ezberlemek zorunda olduğumuz, çağrışım yapmayan kelimeler var! Ne yapmalı? Kelime, duyduğumuzda bize olabildiğince anlamlı çağrışım yapan ve kolayca anlaşılır bilimsel bir karşılık verebilmeli. Bu anlayışla kullanılan kelimeler, bilimi en hızlı biçimde anlamamanın yolu... Günümüz gökbiliminin büyük ölçekli gelişmelerini ülkemiz dışındaki kaynaklardan öğrenip, devşirirken; kendimize ve topluma aktardığımız bilgiyi de kendi dilimiz Türkçe’nin kelimelerini bolca ve çeşitlendirerek kullanmalıyız. Türkçemize giren gökbilim kelimelerinin özellikle İngilizce okunuşlarından bozulmuş anlamsız kelimelerini kullanmak, öncelikle öğrenmeyi zorlaştıran bir yol!

‘İzmir Sempozyumu’ ile 1967’de basılan ‘Gökbilim Terimleri Sözlüğü’ çalışmasından sonraki en ciddi çalışma başlatılabilir. Bunun için yöntem seçimi önerilerinden biri şöyle olabilir:

- İlke olarak tüm çalışmalar çok çok büyük bir hız ile gerçekleştirilmelidir. Çünkü 1969’da Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK’ın somut olarak ortaya koyduğu sözlüğün üzerinden 40 yıl geçmiş ama daha kapsamlı bir çalışma ortaya konulamamıştır. Kaybedilen zaman çok büyüktür.

- Astronomi Derneği koordinatörlüğünde bir çalışma grubu kurulmalıdır. Bu gruptaki çalışanlar gönüllü, özverili bir yapı oluşturmalıdır. Kişisel olarak dinamik ve hızlı sonuç alıcı yöntemler benimsenmelidir. Olmaz, yapılamaz, çok zor... gibi söylemlerden kaçınılmalıdır. Çalışma grubuna Türk-dili uzmanları da davet edilmelidir.
- *Çalışma kapsamlı bir projeye dönüştürülmeli*, proje; çalışmayı gerçekleştirirken kullanılacak elektronik ortamı, kaynakları satın alabilmeli, gerekiyorsa uzmanlardan ve öğrencilerden hizmet alımını gerekiyorsa tez hazırlama masraflarını karşılamalı, seyahat giderlerini içermeli, sözlüğün geliştirilmesi süresince hizmet verebilecek ‘hizmet – server bilgisayarını’ sağlamalı, yedekleme vb. ürünleri karşılamalı, Türk Astronomi Derneği Internet sayfası üzerinden ulaşılabilir olmalı, kelime tartışmaları ve yeni kelime önerileri sayfa üzerinden açık hat bağlantısı ile (online) yapılabilmelidir. Proje ayrıca Yüksek Lisans öğrencilerini de dinamik çalışma ortamı içerisinde maddi olarak karşılayabilecek yapıda olmalıdır.
- Çalışma grubu, proje ön çalışmasını yaparak kapsamlı bir çalışma takvimi hazırlamalıdır.
- Çalışma grubu, oluşturulacak sözlüğü elektronik ortamda herkes tarafından okunabilir, tartışılabilir, değerlendirilebilir bir yapıda tutmalıdır.
- Sözlük tartışmaları değerlendirilmeli ve değerlendirme sonuçları bir kararla sabitlenmelidir.

- Alınan kararlar bölüm başkanlıklarına gönderilmeli, gökbilim eğitiminde tüm öğretim üyelerinin ortak gökbilim dilini kullanmaları kişisel tercihlere bırakılmadan uygulanmalıdır.
- Öncelikle, *günümüz gökbilimi*'nde kullanılan ve farklı bölümlerimizde farklı ifade edilen kelimelere, kişisel beğeni ya da kullanılabilirlik kolaylığı kaygılarından uzaklaşarak bir anlayış birliği ile bakılmalıdır.
- Bu kelimeler, kelime grupları, var olan sözlükler de dikkate alınarak yeni bir sözlük oluşturulmalıdır.
- Yazılmış ya da çevrilmiş olan bütün Türkçe gökbilim kitaplarının yazarlarına ulaşılmalı, kitaplarını yeni sözlük kelimeleri ile yeniden yazıp yayınlamaları çağrısında bulunulmalıdır.
- Kitapların yeniden yazılması söz konusu olduğunda doğal olarak bilgi güncellemeleri yapılmalıdır.
- Kitapların yeniden yazımı mümkün olduğunda basılma kaygılarından uzak kalarak, gerekli yayın hakları Türk Astronomi Derneği üzerine alınıp, TAD Internet sayfası üzerinden elektronik olarak yayınlanmalıdır.
- Başka yazarlar tarafından ele alınacak gökbilim kitap, roman vb. çalışmaların dili konusunda yeni sözlüğün kelimeleri önderlik etmelidir. Benzer şekilde gökbilim belgesel, dizi vb. çalışmalarının bu sözlüğü kullanmaları sağlanmalıdır.
- Eski yayınların OCR taramaları yapılarak, metinleri ve şekilleri güncellenebilmelidir.

- Yeni yayınlar da aynı yöntemle ve ortak gökbilim sözlüğü ile üretilip elektronik ortamda TAD sayfasından sunulabilir.
- TAD sayfasına tüm ders notlarımızın yeni sözlük ile düzenlenmiş halleri gönderilerek, büyük bir bilgi hazinesi yaratılabilir. Bu çok anlaşılır gökbilim bilgi denizi, gökbilime olan ilgiyi tepelere ulaştırabilir. Bizleri birbirimize daha çok yaklaştırır, üretkenliğimizi ve zengin rekabetimizi arttırır.
- Tüm bu çalışmalar yapılırken Türk Dil Kurumu ile yakın ilişkide olup kendi internet sayfalarında yayınlanan elektronik sözlüklerindeki gökbilim terimlerini geliştirebiliriz.
- Basın ve yayın kuruluş ve ortamlarında yeni sözlüğümüz kelimelerini özenle kullanarak yaygınlığını sağlayabiliriz.
- Sonuç olarak; tüm yeni fikirlere açık olmalı, son zamanlarda yakaladığımız birlikte çalışma gruplar oluşturma, paylaşma, güvenme özelliklerimizi kullanarak, çalıştığımız bilim alanının ve öğrencilerimizin nitelik ve niceliğini geliştirebilir, gökbilimi topluma daha çok sahiplendirebilir, toplumumuzun, Milli Eğitim'in, hükümetlerin dikkatini daha çok çekebiliriz.

BİLİM DİLİ VE ANLAŞILABİLİRLİĞİ

Hasan AK

Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bil. Böl., KAYSERİ
hasanak@erciyes.edu.tr

Dil, bilginin aktarılmasında en önemli araç olup, kültür ve uygarlığın gelişmesinde, tarihin derinliklerinden bu yana sürekli kendini yenileye gelen bir esnekliğe sahip olmuştur. Dilin bu esnek yapısı, onun, kendisini sürekli geliştirmesine ve zamanın koşullarına uyarlamasına imkan vermektedir.

Dil, esnekliğinin bir sonucu olarak etkileşimde olduğu diğer kültürlerle sürekli bir iletişim içindedir. Böylece, zaman içinde bir dilden diğer bir dile çok sayıda sözcük geçişi mümkün olmaktadır. Özellikle sanayi devrimi ve günümüzdeki bilgi toplumu süreçlerinde, gündelik hayatın dışında, teknolojiye ve bilişim ortamlarında kullanılan çok yeni kelimeler ortaya çıkmıştır. Her dil, bu yeni kelimeleri, ya orijinal çıkış noktasında olduğu gibi, ya da esnekliğine göre kendi yapısına uyarlayarak kullanıma almaktadır. Türkçe dili bu bakımdan büyük esnekliğe sahiptir.

Kültürler arası etkileşimin bir sonucu olarak, dünyada saf, arı dil diye bir dil veya dil grubu göstermek imkansızdır (modern dünya ile etkileşimi hemen hemen hiç olmayan ilkel Afrika dillerini saymazsak). Ancak bugün, olanca Latince kökenli kelimelere rağmen, İngilizce, Fransızca, Almanca veya İtalyanca, Rusça ya da içindeki onca kelime ve öneklerini Arapça'dan alan İspanyolca diye bir dil vardır.

Bu anlamda, Türkçe de geçmişte, tarihi gelişiminin bir sonucu olarak özellikle Arapça ve Farsça ile etkileşimde bulunmuş ve son altı yüzyıllık bir zaman diliminde, bugün yanlış bir adlandırma ile Osmanlıca olarak

süregelmiştir. Gerçekte o zamanlarda, Osmanlı topraklarında Türk kökenli toplulukların konuştuğu dil de o günün Türkçesiydi ve günümüzde Türkçe, tarihi gelişiminin bir sonucu olarak batı dilleri ile yoğun bir etkileşim içindedir, ancak bu etkileşim Türkçe'yi bitirmeyecek aksine daha da geliştirecektir.

Bu kısa girişten sonra, özelde bilim diline gelecek olursak, gerçekte matematik hariç, bütün temel bilimlerin, günlük konuşulan dilden pek de farklı olmadığı söylenebilir. Farklılığa neden olan, temel can alıcı bazı kelimelerdir, ancak bunların da çoğunun günlük hayatta karşılığı vardır. Örneğin astrofiziksel olarak bir “yıldız” tanımını, “Çekirdeğinde nükleer tepkimeler sonucu kendi enerjisini üreten gök cismi” şeklinde verdiğimizde, toplumda en alt eğitimi almış bir birey tarafından bile anlaşılabilir. Ya da şöyle bir cümleden kim bir şey anlamadım diyebilir; “Bir atomun foton salması için, elektronun bir üst yörüngeden bir alt yörüngeye geçmesi gerekir”. Dikkat edilirse burada “foton”, “elektron”, “yörünge” kelimeleri anahtar kelimelerdir ve yine toplumda normal eğitimi almış her birey bu tür kelimelere aşinadır.

Astronomi tüm dünyada amatörü (yani gönüllüsü) bile olan bir bilim dalıdır. Bu yüzden kullanılan dilin olabildiğince toplum tarafından anlaşılabilir olması gerekmektedir. Maalesef günümüzde ortaöğretimde astronomi dersleri verilmemektedir. İnsanlar, astronomide kullanılan bazı kelimelere, dolaylı olarak, fizik coğrafya gibi derslerden aşina olarak, lise eğitimini tamamlamaktadır. Liseden üniversiteye geçen astronomi öğrencilerine, lisede kullandığı ve toplumda da yer etmiş bazı kelimeleri belki yeni halleri ile öğretebiliriz. Peki bu öğrenciler, dışarıda insanlara bir konuyu anlatırken hangi kelimeleri kullanmayı tercih edeceklerdir, ya da hangi kelimeyi kullanırlarsa dışarıdaki insanlar onları anlayacaklardır? Anlatmak istediğim

şu: Dışarıda “Dünya”ya “Arz” diyen veya “Kutup”a “Uçlak” diyen kaç insan vardır? Ya da hemen hemen tüm dünyada adı “teleskop” olan astronomik gözlem aletine “ırakgörür” dediğinizde kim anlar?

Öte yandan, günlük hayatta kullanılan kelime veya kelime gruplarından oluşan bilim dili, her dilin kendi yapısı içinde zaten yerini bulmaktadır. Örneğin Türkçe olarak astronomi dersi anlatan bir hoca “radial velocity” tamlamasını mı kullansa daha iyi olur, yoksa “radyal hız” veya “dikine hız” tamlaması mı daha anlaşılırdır? Dikkat edilirse burada “radyal hız” kullanıldığında belli bir eğitim seviyesine hitap edilirken, “dikine hız” ifadesi ile daha bir genele seslenmek vardır.

Türkçe’de karşılığı olan bir kelime ve de kulağı tırmalamayan bir anlatımda olduğu sürece, diğer dillerde kullanılan bilimsel kelimelerin karşılığını bulmak ve derslerde veya popüler ortamlarda böylece kullanmak kanımca en doğru olanıdır. Ancak bunu yaparken, yıllardır toplumda yerleşmiş ve de sadece astronomide değil diğer disiplinlerde de kullanılan bazı kelimelerin yenisini ikame etmeye çalışmak doğru değildir düşüncesindeyim.

Her şeyi Türkçeleştirelim derken, kendi öğrencilerimizden başka kimsenin anlamadığı bir “Astronomi Dili” ortaya çıkarmamaya da dikkat etmeliyiz. Bu şekilde bilim diline yeni bir “konsept” getirildiği yanılgısına düşülmemesi gerekir (Not: Burada “konsept” kelimesi “anlayış”, “bakış açısı” anlamında kasten kullanılmıştır).

BİR GÖNÜLLÜNÜN GÖZÜNDEN TÜRKÇE GÖKBİLİM

Ozan KANBERTAY

Bilkent Üniversitesi, Fizik Bölümü Öğrencisi, Gönüllü Gökbilimci, ANKARA

www.uzayveastronomi.com

Bilindiği gibi gökbilimi, gönüllülerinin gerek sayısı ile gerekse yaptıkları katkılarla diğer bilim dallarından ayrı bir konuma sahip. Bundan dolayı, “Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği”nin sağlanması için yapılacak çalışmaların başarıya ulaşması için gönüllü (amatör) gökbilimcilerin de sürece katkıda bulunmasının önemli olduğunu düşünüyorum.

UzayveAstronomi.com çatısı altındaki çalışmalarım ve bireysel uğraşlarım esnasındaki gözlemlerime göre bir gönüllünün gözünden “Türkçe Gökbilim” konusu aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir.

Sorunlar

□ Teknolojinin hızlı gelişimine paralel olarak gökbilimcilerin kullandığı gözlem aletleri de gelişiyor. Bu yüzden gökbilim alanında çok sayıda keşif yapılıyor, yeni bilgi üretiliyor. Yeni bilgi demek, yeni kavramlar demek. Bu kavramları adlandırmak için terimleri kullanıyoruz. Gelişmeleri okuyucularımıza aktarırken de, hızlı çözümlere ihtiyaç duyuyoruz.

□ Pek çok terimin karşılığı bulunmuyor. Var olanlara ise, erişmek görece zor. İnternette güvenilir, kapsamlı, ihtiyaçlarımıza tam olarak cevap verebilecek bir başvuru kaynağı yok.

□ Pek çok terimin üzerinde uzlaşmaya varılmış değil. Bir örnek olarak; İngilizcedeki “planetarium” sözcüğü yerine önerilen “planetarium, gezegenevi, gökevi, yıldizevi, yıldızlık” gibi karşılıklardan biri ve birkaçı üzerinde uzlaşma sağlanmış değil.

Çözüm Önerileri

□ Kabul görmüş, yerleşmiş terimleri kullanmaya devam etmek/Örneğin, astronomi ve gökbilim sözcüklerinin her ikisini de kullanıyoruz. Kuasar, teleskop, ekvatoryal kundak yerine önerilen “yılberk, ırakgörür, eşleksen kurgu” terimlerini ise tercih etmiyoruz.

□ Türetilmiş terimleri tercih etmek/Örneğin, “pulsar” yerine “atarca” terimini kullanıyoruz. Böylece, hem konuyla ilgili derin bilgisi olmayanlar akıl yürütmeye neden bahsedildiğini anlayabiliyor, hem de kavram-terim ilişkisi daha sıkı bir biçimde kurulmuş oluyor.

□ Kısaltmalardan kaçınmak/Örnek olarak, Güneş Sistemi dışında yer alan gezegenler için GSD gezegenler terimi kullanılıyor. Bunun yerine, yeni önerilen “ötegezegen” terimini kullanıyoruz ya da kavramı olduğu gibi ifade ediyoruz. Bir başka örnek: Gama ışını patlamaları için GIP kısaltmasını kullanmıyoruz.

□ Yabancı dillerdeki bazı kavramlar için özel bir karşılık kullanma gereği duymamak/Örneğin, İngilizcedeki “lander” yerine özel bir terim kullanmıyoruz. Kavramın geçtiği yerlerde, uygun açıklamayla birlikte “uzay aracı” ifadesini kullanıyoruz.

☐ Gökbilim Terimleri Sözlüğü için bir çalışma grubu oluşturulması planlanırsa, bu grupta amatör camianın iletişim halinde olması yararlı olacaktır.

☐ Gökbilim Terimleri Sözlüğü içinde ya da bağımsız olarak “Amatör Gökbilim Terimleri Sözlüğü”nün hazırlanması da bir ihtiyaç olarak görülüyor.

Katkılarımız

- ☐ Oluşturulacak sözlüğün elektronik versiyonunu sitemizde barındırmak,
- ☐ Yazılarımızda, kullandığımız bazı terimlerin üzerinden bu sözlüğe bağlantı vermek,
- ☐ Sitemizde yayınlayacağımız duyuru ve haberlerle geniş kitleleri konuyla ilgili yapılan çalışmalardan haberdar etmek.

ÜNİVERSİTELERİMİZDE ASTRONOMİ GİTİMİNİN GELECEĞİ VE BOLOGNA SÜRECİ

Osman DEMİRCAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gözlemevi Müdürü, ÇANAKKALE
demircan@comu.edu.tr

*Bilim ürkek bir kuşa benzer,
Ürkütüldüğü yerden uçar gider.*

Prof. Dr. A. KIZILIRMAK

ÖZET: Yeni Üniversite kavramı ve Bologna Süreci özetlendikten sonra ülkemizde astronomi eğitiminin geleceği üzerine yorumlar yapılmış, istihdamın arttırılabilmesi için sanayi işbirliğinin geliştirilmesi, eğitimde zorunlu İngilizce hazırlık sınıfı ve staj uygulaması getirilmesi ve uzay teknolojilerinde eğitim-öğretim ve araştırmalara geçilmesi öngörülmüştür.

Yeni Üniversite Kavramı

Yeni yüzyılda üniversiteler yeni bir döneme girmişler, elemanlarını ve öğrencilerini değişen toplumun gereksinimleri doğrultusunda, eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve bilginin topluma aktarılması görevlerine ek yeni bir görev olarak ürettikleri bilgiyi teknolojiye dönüştürüp ekonomi yaratma görevini de üstlenme durumunda kalmışlardır. Üniversitelerin bu yeni görevi yerine getirmek için üniversite yerleşkeleri içinde kuracakları tekno-kentlerde yeni teknolojiler geliştirerek bir yandan üniversite-sanayi işbirliğini geliştirirken bir yandan da yörenin sanayileşerek gelişimine katkıda bulunması, ekonomi yaratması ve bu yolla bir anonim şirket gibi çalışarak kendi bütçelerini de oluşturup devlet bütçesine yük olmadan çok yönlü işlevlerini sürdürmesi beklenmektedir. Bu dönemde üniversitelerin yeni teknolojilerin, yeni gelişmelerin, yeni dünya düzeninin gereklerini

karşılatabilmek için yeni ve özellikle disiplinlerarası eğitim-öğretim programları ve yeni araştırma birimleri oluşturmaları, eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma yöntemlerini de yenilemesi beklenmektedir.

Bologna Süreci

Avrupa ülkelerinin 1999'da başlattıkları yükseköğretim yapılanmasıdır. 29 Avrupa ülkesinin Eğitim Bakanları tarafından 19 Haziran 1999'da Bologna Deklerasyonu ile başlatılan ve 2010 yılında tamamlanması öngörülen bu sürece günümüzde dahil olan ülkelerin sayısı 46'ya ulaşmıştır. Sürece üyelik hükümetler/devletler arası herhangi bir anlaşmaya dayanmamaktadır. Bologna Süreci kapsamında yayımlanan bildirilerin yasal bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu süreç sonunda Avrupa Yükseköğretim Alanında üye ülkelerin eğitim sistemlerinin tek tip yükseköğretim sistemine dönüşmesi istenmemektedir. Sürecin hedeflerinden biri, yükseköğretim sistemlerinin kendilerine özgü farklılıkları korunarak birbirleriyle karşılaştırılabilir hale getirilmesidir. Bu şekilde, bir ülkeden ya da yükseköğretim sisteminden diğerine geçiş kolaylaşması ve böylece öğrenciler ve öğretim elemanlarının hareketliliği ve istihdamının artırılması planlanmaktadır.

Bologna Süreci'nin temel hedefleri şunlardır:

1. Kolay anlaşılır ve birbirleriyle karşılaştırılabilir yükseköğretim diploma ve/veya dereceleri oluşturmak (bu amaç doğrultusunda Diploma Eki uygulamasının geliştirilmesi),
2. Yükseköğretimde Lisans ve Yüksek Lisans olmak üzere iki aşamalı derece sistemine geçmek,
3. Avrupa Kredi Transfer Sistemini (European Credit Transfer System, ECTS) uygulamak,
4. Öğrencilerin ve öğretim görevlilerinin hareketliliğini sağlamak ve yaygınlaştırmak,

5. Yükseköğretimde kalite güvencesi sistemleri ağını oluşturmak ve yaygınlaştırmak,
6. Yükseköğretimde Avrupa boyutunu geliştirmek.,
7. Yaşam boyu öğrenimin teşvik edilmesi,
8. Öğrencilerin ve yükseköğretim kurumlarının sürece aktif katılımının sağlanması,
9. Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın cazip hale getirilmesi,
10. Avrupa Araştırma Alanı (European Research Area, ERA) ile Avrupa Yükseköğretim Alanı (European Higher Education Area, EHEA) arasında sinerji kurulması ve Doktora çalışmaları.

Berlin Bildirisi'ne göre Avrupa Kültür Anlaşması'na taraf olan ülkeler Avrupa Yükseköğretim Alanı'nı benimsemiş sayılacak ve bu ülkelerin aynı zamanda kendi yükseköğretim sistemlerinde Bologna Süreci hedeflerini sürdürmek ve uygulamak konusunda istekli oldukları varsayılacaktır. Bologna Süreci'ni benimseyen ülkeler için asıl odaklanılması gereken nokta 10 Eylem Başlığı iken, Bologna Süreci'nin temel ilkelerinin dikkate alınması da eşdeğerde önem taşımaktadır. Avrupa Yükseköğretim Alanı oluşturulması hedefi, her ülkenin kendi yükseköğretim sistemi felsefesi ile işbirliği içerisinde gerçekleştirilebilir. Tümü Bologna Bildirisi ve/veya Prag ve Berlin Bildirileri'ne uzanan bu prensipler öz olarak şöyledir:

- Öğrencilerin ve personelin uluslararası hareketliliği
- Özerk üniversiteler
- Yükseköğretim yönetimine öğrencilerin katılımı
- Yükseköğretim için kamusal sorumluluk
- Bologna Süreci'nin sosyal boyutu

Bolonya Sürecine Üye olan Ülkeler:

- 19 Haziran 1999 Bologna Konferansında Bolonya Sürecine katılan 29 ülke: Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve İrlanda.
- 19 Mayıs 2001 Prag Bakanlar Konferansında Bolonya Sürecine katılan ülke sayısı 33 olmuştur: Hırvatistan, Kıbrıs, Lihtenştayn ve Türkiye.
- 19 Eylül 2003 Berlin Bakanlar Konferansında üye sayısı 40'a yükselmiştir: Arnavutluk, Andora, Bosna-Hersek, Vatikan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Sırbistan-Karadağ ve Makedonya.
- 18-19 Mayıs 2005 Bergen Bakanlar Konferansında Sürece dahil olan ülke sayısı 45'e ulaşmıştır: Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna.
- 2007 yılında Londra Bakanlar Konferansında Karadağ ın sürece sürece dahil olmasıyla üye ülke sayısı 46'ya yükselmiştir.

Bolonya Sürecine Üye olan Uluslararası Kuruluşlar:

Bologna İzleme Grubu (Bologna Follow-Up Group, BFUG)'nda oy kullanma hakkına sahip olan Avrupa Komisyonu dışında kalan kuruluşlar, BFUG'nin resmi danışman üyeleridir.

- European Commission (Avrupa Komisyonu),
- Council of Europe (Avrupa Konseyi),
- EUA – European University Association (Avrupa Üniversiteler Birliği),
- EURASHE – European Association Institutions in Higher Education (Avrupa Yükseköğretim Kurumları Birliği),

- ESIB – The National Unions of Students in Europe (Avrupa Ulusal Öğrenci Birlikleri),
- UNESCO-CEPES – Center for Higher Education, (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu – Yükseköğretim Merkezi)
- EI – Education International Pan-European Structure (Uluslararası Eğitim Avrupa Yapısı),
- ENQA – European Association for Quality Assurance in Higher Education (Avrupa Yükseköğretim Kalite Güvencesi Birliği),
- ETUCE – Union of Industrial and Employers’ Confederations of Europe (Avrupa Sanayi ve İşverenler Konfederasyonları Birliği)

Bologna Sürecinde Türkiye

Türkiye, Sözleşmeyi 01/12/2004 tarihinde imzalamış ve Sözleşme 01/03/2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sürece katılan her ülke kendi eğitim sistemine uygun kalite güvence standartlarını ortaya koymakta ve bu standartlar ışığında kendi eğitim sistemlerini değerlendirmektedir. Aynı kapsamda, ülkeler yükseköğretim kurumlarının kalite geliştirme faaliyetlerinin değerlendirilmesi için kalite ajansları oluşturulmakta ve dış değerlendiricileri kullanarak yükseköğretim kurumlarının kalite düzeylerinin belirlenmesini sağlamaktadırlar.

Türkiye’de kalite güvence sistemi, üniversiteler tarafından yıllık olarak gerçekleştirilen iç değerlendirme süreci ve normal koşullarda 5 yılda bir gerçekleştirilen dış değerlendirme temeline dayanmaktadır. Bu sistem aynı zamanda “Ulusal Yeterlikler Çerçevesi” bağlamında program bazında belirlenen öğrenim çıktılarının kalitesini garanti altına almak üzere akreditasyon ve değerlendirme unsurlarını da içerecek şekilde düzenlenmiştir.

Ülkemizde bu gelişmeler ışığında, yükseköğretimde kalite standartlarının oluşturulması ve bu alanda uluslararası uyumluluğun sağlanabilmesi için Yükseköğretim Kurulu tarafından 2005 yılında eğitim, öğretim, araştırma aktivitelerinin kalitesinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi temel amacıyla [Avrupa Kalite Güvencesi Standart ve İlkelerine \(ESG\)](#) de uygun olacak şekilde [“Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği”](#) yayınlanmış ve bu yönetmelik kapsamında, Üniversitelerarası Kurul tarafından seçilen dokuz üye ile Ulusal Öğrenci Konseyi tarafından belirlenen bir öğrenci temsilcisinden oluşan ve yükseköğretim kurumlarında akademik değerlendirme ve kalite geliştirme çalışmalarının düzenlenmesi ve koordinasyonundan sorumlu olan [Yükseköğretim Kurumları Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu \(YÖDEK\)](#) kurulmuştur. YÖDEK, yükseköğretim kurumlarında akademik değerlendirme ve kalite geliştirme çalışmalarını ilgili yönetmelik ışığında yürütülebilmesine rehberlik edecek süreçlerin tanımlandığı ve yükseköğretim kurumlarımıza kalite geliştirme alanında yön gösterici nitelikte olan [“Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Rehberi”](#)ni hazırlamıştır. Bu bağlamda belirlenen süreçler şu şekilde listelenebilir;

- A) Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Süreci
- B) Stratejik Planlama Süreci
- C) Kurumsal Değerlendirme Süreci
- D) Periyodik İyileştirme ve İzleme Süreci

Kalite güvencesi alanında geliştirilmiş olan mevzuat uyarınca, ulusal alanda YÖDEK ve yükseköğretim kurumları düzeyinde ise Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulları (ADEK) bu sürecin organizasyonu, koordinasyonu ve yürütülmesinde sorumlu organlardır.

Yükseköğretim kurumlarının kalite güvencesi yapılanması kapsamında hazırlayacakları stratejik planlama çalışmaları, ilgili kurumun senato ve yönetim kurulunun ortak sorumluluğunda hazırlanır ve yürütülür. Yükseköğretim kurumlarında akademik değerlendirme ve kalite geliştirme çalışmaları ise yükseköğretim kurumlarının yukarıda bahsedilen ADEK'lerin sorumluluğu ve koordinasyonunda yürütülmektedir. Türkiye Kalite Güvence Sistemi yurtdışı değerlendirmelere de açık durumdadır.

Türkiye'de yükseköğretimde ulusal yeterlikler çerçevesi oluşturulmasına yönelik ilk çalışmalar, 2005 yılında Bergen'de gerçekleştirilen ve ulusal yeterlikler çerçevelerinin oluşturulmasını karara bağlayan Bakanlar Zirvesi sonrasında Yükseköğretim Kurulu tarafından başlatılmıştır. Yükseköğretim Kurulu tarafından 28.04.2006 tarih ve 2006/8 sayılı Yükseköğretim Kurulu Başkanlık Kararı ile kurulan ilk **Yükseköğretim Yeterlikler Komisyonu (YYK)** üyeleri Yükseköğretim Kurulu ve Yükseköğretim Kurumları temsilcilerinden oluşturulmuş ve çalışmalarını 04.02.2008 tarihine kadar sürdürmüştür. Komisyon bu tarihler arasında sürdürdüğü çalışmalar sonucunda ağırlıklı olarak QF-EHEA düzey tanımlayıcılarını kullanarak yükseköğretimin her düzeyi (ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora) sonunda asgari olarak kazanılması gereken bilgi ve kavrama (knowledge and understanding), kavrananları uygulama (applied knowledge) ve geniş anlamda yetkinlere (competences) göre tanımlamış ve bu kapsamda öğrenim çıktılarından (learning outcomes) oluşan ["Türk Yükseköğretim Yeterlikler Çerçevesi"nin ilk taslak versiyonunu](#) ilgili paydaşların görüşlerine ve katkılarına sunmuştur.

Ülkemizde YÖK tarafından koordine edilen üniversitelerin de bağımsız olarak yürüttüğü Bologna Süreci çalışmaları YÖK'ün ve üniversitelerin web sayfalarından izlenebilir. Bu çalışmaların tamamı üst birimlerden alt

birimlere doğru bir uygulama süreci izlemektedir. Bu nedenle üniversitelerde küçük akademik birimlerde süreç henüz tam anlaşılmamıştır.

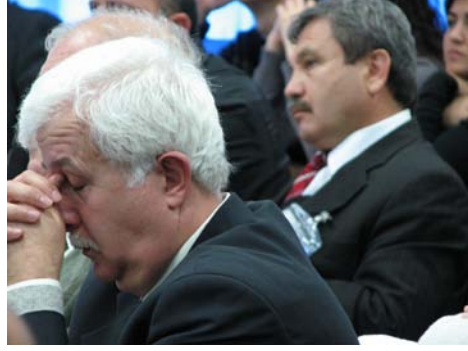
Bologna Sürecinde Astronomi Eğitimi

Yeni üniversite oluşumu ve Bologna Süreci bağlamında ülkemizdeki üniversitelerde astronomi ile ilgili eğitim-öğretim ve bilimsel araştırmaların da yeniden yapılanması kaçınılmazdır. Bu yapılanmada mezunlar için istihdamın artırılması, personelin ve öğrencilerin beyin göçü yerine beyin dolaşımına fırsat oluşturulması, ve bu bağlamda Bologna Sürecine ait 10 eylem başlığının özenle dikkate alınması ve uygulanması gerekir. Eğitim-öğretim programları ve bilimsel araştırmalar yeniden yapılandırılırken birimin vizyonu ve misyonu buna göre oluşturulmalı, örneğin istihdamın artırılması için (i) sanayi ile işbirliği geliştirilmeli, (ii) öğrencilere zorunlu staj imkanı sunulmalı, (iii) ders programları büyük oranda uygulama ve laboratuvar çalışması içermeli, (iv) sanayi kuruluşlarıyla ortak projeler yürütülmeli ve tüm bu uygulamalar Avrupa boyutunda planlanmalı. Bu son nokta öğrencilerin en az bir yabancı dili iyi bilmelerini gerekli kıldığından eğitim-öğretimde zorunlu İngilizce hazırlık sınıfı gibi dil öğrenme önlemlerinin alınması gerekir. Astronomi Bölümleri için sanayi işbirliği ve staj gereği bölümlerin yeniden yapılanmasında optik laboratuvarları, gözlemevleri, planetaryumlar gibi uygulama alanlarına önem verilmesini, teleskop, dedektör, uydu ve roket yapımıyla uzay teknolojilerine girilmesini öngörmektedir. Bu bağlamda yeni bölümlerin adı “*Uzay Bilimleri ve Teknolojileri Bölümü*” olabilir. Uzaktan Algılama, Otomasyon ve uygulamaları kaçınılmaz olarak bu bölümlerin eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma alanlarında yerini almalı. Personel ve öğrencilerin Erasmus ve Farabi programlarıyla beyin dolaşımına olanak sağlanmalı, Avrupa Üniversiteleriyle çok sayıda ikili anlaşma yapılmalı, ziyaretlerle elde edilen

tecrübeler bölümlerin gelişiminde kullanılmalı. Beyin dolaşımı doğal olarak tek yönlü olmayacaktır. Dolaşımdan maksimum yararın sağlanması için en azından bazı derslerin İngilizce verilmesi gerekecektir. Bu nedenle Erasmus uygulamalarının öncelikle lisans üstü programlarda düşünülmesi yararlı olabilir. Bu uygulama eğitimin Türkçe yapılması kuralını bozmayacaktır. Avrupa Birliği de böyle bir dil birliği bozulmasını istememektedir. Bologna Sürecinin 10 eylem başlığı Yeni Astronomi Bölümlerinin oluşumunda ve gelişiminde ne kadar ciddi uygulanırsa ülkemizde Astronomi alanı Avrupa Yükseköğretim alanına o kadar iyi uyum sağlamış olacak ve biz de bu alanda Avrupa Birliği uyum çalışmalarımızı o ölçüde tamamlamış olacağız.

Dikkatle dinledik.

Çok yorulduk.

Çok tartıştık.

“GÖKBİLİM TERİMLERİNDE DİL BİRLİĞİ” SEMPOZYUMU SONUÇ BİLDİRGESİ

4 Aralık 2009 Cuma günü Ege Üniversitesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü'nde bölümümüzün ve gözlemevimizin kurucusu Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK hocamızın anısına düzenlediğimiz “*Gökbilim Terimlerinde Dil Birliği*” konulu bir sempozyum boyunca;

- ☆ Sempozyum programında belirtilen 16 sunum yapılmış,
- ☆ KIZILIRMAK hocamızın yaşamından kesitlerin yer aldığı bir film izlenmiş,
- ☆ “*Fotoğraflarda KIZILIRMAK*” sergisinde yer alan fotoğraflarla 30 ile 60 yıl öncesine kadar uzanan aralıktaki bir grup anı tazelenmiştir.
- ☆ Sunumların genelinde gökbilim terimlerinin farklı kullanılış biçimlerinden örnekler verilmiş; konunun acil olarak gündeme alınıp düzenlenmesinin ve mümkün olduğunca ortak bir dilde yazma ve konuşmanın sağlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır.
- ☆ Dil birliğine varabilmenin uzun bir süreç olduğu ifade edilmiş ve bunu aşabilmek için hangi yöntemlere başvurulması gerektiği tartışılmıştır.
- ☆ Sempozyum sonunda Prof. Dr. Halil KIRBIYIK’ın oturum başkanlığında yürütülen açık oturumda konu daha ayrıntılı olarak tartışılmış ve önemli bir karar alınmıştır.
 - KIZILIRMAK hocamız tarafından 1969 yılında Türk Dil Kurumu (TDK) yayınları arasında (No : 280) basılan Gökbilim Terimleri Sözlüğü yeniden güncellenecek ve geliştirilecektir.
 - Prof. Dr. Dursun KOÇER hocamızın önerisiyle çalışma projelendirildiği takdirde iki yılın sonunda İstanbul Kültür Üniversitesi'nin olanaklarıyla bastırılacaktır.

- ☆ Buna göre, çalışmalara katılacak öğretim üyeleri bölümlerde belirlenecek ve çalışma sürecini başlatacak olan Prof. Dr. Halil KIRBIYIK'a bildirilecektir²².
- ☆ Oluşturulacak komisyon, hızlıca çalışmalarına başlayacak ve ilk sonuçlar 2010 Eylül ayında Adana'da yapılacak olan XVII. Ulusal Astronomi Kurultayı'nda sunulacaktır.²³
- ☆ Son aşamada yeni oluşturulan terimler TDK veya Dil Derneğinden alınacak yardımla incelenecektir.

²² Sempozyum kitapçığının hazırlandığı süre içinde 21 Aralık 2009'da sayın Prof. Dr. Halil KIRBIYIK tarafından İLETİ No. (1 9 8 Konu: "Dil Komisyonu" olan bir e-posta ile gökbilimcilere üniversitelerden gelen isimler aşağıdaki biçimde duyurulmuştur:

Değerli Gökbilimciler,

4 ARALIK İzmir toplantısında alınan karar gereği oluşturulan dil komisyonunu bir eksiği ile tamamlanmıştır. O eksiğin giderilmesini daha fazla beklemeden bu iletiyi gönderiyorum. ÇOMÜ adayını belirleyerek daha sonra gruba katılır.

Komisyon üyeleri:

Prof. Dr. Zeynel Tunca (Ege Ü.)
Yard. Doç. Dr. Hulusi Gülseçen (İst. Ü.)
Yard. Doç. Dr. Taşkın Çay (İst. Ü.)
Prof. Dr. Zeki Eker (Akd. Un.- TUG)
Yard. Doç. Dr. Sinan K. Yerli (ODTÜ)
Yard. Doç. Dr. Hasan Ak (Erciyes Ü.)
Yard. Doç. Dr. Kutluay Yüce (A. Ü.)
Prof. Dr. Zeki Aslan (Kültür Ü.)

..... (ÇOMÜ)

Komisyonumuz, Kültür Üniversitesi'ne sunulmak üzere, konuyu projelendirecektir. Parasal destek alınması için bu bir gerekliliktir. Bu konuda Prof. Dr. Z. Aslan yardımcı olacaktır. Gerektiğinde, tüm astronomi camiasının katkı yapması istenecek ve sağlanacaktır. Bizlerin de yardımı gerekirse memnuniyetle yerine getirmeye hazır olduğumuzu herkes bilmelidir.

Bu çalışma belli bir tempo ve programla yürütülmeli ki ÇUKUROVA toplantısına yetişsin veya oraya önemli bir taslakla gelinebilsin. Arkadaşlarımıza şimdiden kolay gelsin diyor ve başarılar diliyorum.

Not: Son anda Amatör arkadaşlardan da bir bilgi geldi ve onların da katkı yapmak istedikleri belirtilmektedir. Bu konuda Komisyon düşüncesini belirledikten sonra onların temsilcisini de bildirebilirim.

²³ 21 Aralık 2009 İLETİ No. (1920) ile Mehmet Emin Özel Çağ Ü.'den kendini, Çukurova Ü.'den Aysun Akyüz'ü Dil Komisyonu için önerdi.

20 Kasım 2009 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde yapılan “2009 Dünya Astronomi Yılında Türkiye'deki Astronomi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi” sempozyumunda alınan bir kararla 4 Aralık 2009 tarihli İzmir'deki toplantıda astronomi eğitim ve öğretim programlarında *Bologna Süreci*'nin tartışılması önerilmişti. Bu bağlamda sempozyumun son oturumunda, Prof. Dr. Osman DEMİRCAN'ın Bologna Programını anlatan sunumu dinlendi ve yapılan tartışmalarla daha önce İstanbul'daki sempozyumda belirlenmiş olan komisyonun yakın bir zamanda Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde bir araya gelmesine karar verildi.

Başkan Sempozyum kararlarını açıklıyor.

BİR ELEŞTİRİNİN ELEŞTİRİSİ²⁴

Abdullah KIZILIRMAK²⁵

Gökbilim Terimleri Sözlüğü adlı yapıt üzerine bir eleştiriye eleştirmek isteğini duyudum. Arkadaşlarım da bu yolda salık verdiler bana.

Yapıt Türk Dil Kurumunun önerisiyle, onların değerli yardımlarıyla tarafımca hazırlanmış ve aynı kurumca 1969 yılında bastırılmıştır. Kılavuz niteliğindedir. Bu sözlükte 1252 terimin Türkçelerinden başka Almanca, Fransızca, İngilizce karşılıkları, ayrıca son dört dilde dizinler de düzenlenmiş ve böylece bu dillerden Türkçeye geçiş bulma olanağı sağlanmıştır. Sözlüğümüzde verilen terimleri üç bölükte toplayabiliriz. Birincisi herkesçe benimsenmiş, tutunmuş terimler: *Gezegen, Güneş, yıldız, ilkdördün, yörünge* gibi. İkincisi yeni önerilen, fakat doğrudan doğruya halk dilinden alınanlar: *Tutulma, gün ağarması, gün dönümü, yay burcu, tedirginlik*. Üçüncüsü ise kullanılmakta olan yabancı terimleri karşılayabilecek öneriler: *Eşlek* (ekvator), *uçlak* (kutup), *uçlaşma* (polarizasyon), *bulutsu* (nebülöz), *dönem* (periyod) gibi.

Türk Dil Kurumu bu konu ile ilgili kuruluşların sözlük hakkındaki düşüncelerini alarak bana göndermiştir. Kimi kısa, kimi uzun olan yanıtlardan yararlanıyor, önerilen terimleri de daha sonraki baskılar için saklıyorum.

.....

Bilim yolu herkese açıktır, her üniversite kendi bilimsel çalışmalarını kendi düşüncelerine göre düzenlemekte serbesttir. Dil ve terimlere gelince,

²⁴Prof. Dr. Abdullah KIZILIRMAK, "Bir Eleştirinin Eleştirisi", TÜRK DİLİ, Sayı: 241, Ekim 1971, ss. 27-29.

²⁵Dil Komisyonunu ve gökbilimcileri bekleyen zorlu tartışmayı Abdullah KIZILIRMAK'ın bir yazısından yapacağımız alıntılarla başlatmak istiyoruz.

Türkçenin varlığına inanan, gelişmesini isteyen her insan terimler, deyimler ortaya atabilir. Onlardan kimisi benimsenir tutunur, kimisi de unutulur gider. Birliği sağlama, yanlışlığı önleme bakımından yetkili bir kurulumuz var: Türk Dil Kurumu.

.....
Şimdi bizler, genç gökbilimciler, öğrenciler hep birlikte çalışıyoruz. Çalışanlar, katılanlar sayısı ne oranda yüksek olursa, başarı ve gelişme olanağı da o oranda büyüyecektir.

.....
Ne olursa olsun ister “milletlerarası”, ister “milletlerdışı”, *biz her yabancı terimi dilimizden söküp atmak, dilimize girmemeleri için çalışıyoruz. Buna inanmış her insanla bir araya gelmek, birlikte çalışmak isteriz. Türkçeleştirme sorununun kilit yeri bundadır... Ancak bu soruna bir şeyler getirmek isteyen, buna yürekten inanan insanlar bir araya gelebilir, kurul olarak çalışabilirler...*

***ANILARDAKİ
KIZILIRMAK***

Maretea-İtalya, 1980, NATO-ASI Toplantısı. Arkadaki üçlü, sol baştan itibaren Z. Kopal, Osman Demircan, A. Kızılırmak

Maretea-İtalya, 1980, NATO-ASI Toplantısı. Vezüv'e çıkış Osman Demircan, A. Kızılırmak ve Cafer İbanoğlu.

Maretea-İtalya, 1980, NATO-ASI Toplantısı. Soldan sağa; Necdet Güdür, A. Kızıllırmak, Cafer İbanoğlu, Osman Demircan

Pınarbaşı, 1969, Sol baştaki kişi, A. Kızıllırmak, sondaki ise Selman Rıza Kınacı.

Soldan sağa; 1969, EÜ Gözlemevi'nin bugünkü 48 cm lik teleskobu için yer seçimi (Bölüm çalışanlarının Yıldız Tepe adını verdiği bölge) çalışmaları. Sol üstten itibaren, Necdet GÜDÜR, A. Kızıllırmak, Dr. Dietrich Labs (Heidelberg Gözlemevi'nden), Labs'ın eşi, Atilla Özgüç.

1977, Almanya IAU Toplantısı, Soldan sağa Cengiz Sezer, Cafer İbanoğlu, Bruno Chester (Trieste Gözlemevi Müdürü), Osman Demircan, A. Kızıllırmak, Ali Yener Ertan, Necdet GÜDÜR.

1970, Ege Üniversitesi Gözlemevi'nde rasathane günü. Soldan itibaren; Rûmeysa Kızıllırmak, Abdullah Kızıllırmak, Ömür Gülmen, Ömür beyin annesi, Betül İbanoğlu, Selman Rıza Kınacı, Ünal Akyol, Ünal beyin eşi.

1954 civarı, Ankara Üniversitesi. Arkadan sol baştan itibaren 4. kişi Erdal İnönü, sondaki kişi A. Kızıllırmak.

1 Nisan 1954, Ankara. Arka sırada sağıdaki son kişi A. Kızılırmak.

30 Ağustos 1964, IAU Toplantısı, Hamburg. Gezi sırasında, Muammer Dizer ve A. Kızılırmak

7 Kasım 1965, Abdullah Kızırmak, Akın Soydan (öğrenci temsilcisi) Bafa Gölü gezisi.

20 Mayıs 1966, Ayvalık. Sol baştan itibaren; Şükrü Bozkurt, Sezai Hazer, Metin Hotinli, ??, Rümeysa Kızırmak, Abdullah Kızırmak.

27 Mayıs 1967, Ege Üniversitesi Gözlemevi, Anabina. Abdullah Kızılrnak, Birol Temelkuran ve astronomi-matematik öğrencileri. 1967 yılı son sınıf öğrencileri Rasathane gününden bir anı.

Mayıs 1968, Ege Üniversitesi Gözlemevi. Soldan sağa; A. Kızılrnak, ve dönemin Ege Ü. Rektörü Celal Saraç.

1968 son sınıf öğrencileri Bölümün önünde (fotoğrafi çeken sınıf öğrencilerinden Cafer İbanoglu). Ön sıra sağdan sola; Mehmet Kurutaç, Şükrü Bozkurt; önden ikinci sıra soldan üçüncüden itibaren Hans Kienle, Abdullah Kızılırmak, Sezai Hazer.

Ankara, 17 Ağustos 1963-4?, Önsıra, soldan itibaren, Hilmi Hacısalıhoğlu, İlhami Yavuz, Zeki Aslan, Şükrü Bozkurt, arka sıra soldan sağa; Zeki Tüfekçioğlu, Abdullah Kızılırmak, Rümeyza Kızılırmak, Güner Omay, Eckhardt Pohl.

2-5 Şubat 1982, ODTÜ, Ankara, TÜBİTAK Uzay Bilimleri Araştırma Ünitesi III. Toplantısı.

Ön sıra, soldan sağa; Semanur Engin, Dursun Koçer, Levent Denizman, Kamuran Avcioğlu, Halil Kırbıyık,

ikinci sıra; Güner Omay, Nüzhet Gökdoğan, Abdullah Kızılırmak, Dilhan Eryurt, Şenel Boydağ, Osman Demircan, Hulusi Gülseçen,

üçüncü sıra; ..., Tamer Ataç, Cemal Aydın, Şükrü Bozkurt, Necdet Güdür, Çetin Bolcal, Ömür Gülmen, ..., ..., Talat Saygıç,

dördüncü sıra; Latif Topaktaş, Türker Özkan, Cafer İbanoğlu, Cengiz Sezer, Zeki Tüfekçioğlu, Orhan Gölbaşı, Salih Karaali, Zeki Aslan, Sezai Hazer, ...,

beşinci sıra; Zeynel Tunca, Okan Tümer, Ali Yener Ertan, ..., Ethem Derman?, ..., ..., Rikkat Çelikel?, Adnan Ökten, Nadir Doğan, Gülçin Kandemir, Abdüssamet Marşoğlu, ..., Faruk Tokdemir,

altıncı sıra; ..., ..., ..., Nilgün Kızıloğlu, Serdar Evren, Varol Keskin, ..., ..,

yedinci sıra; Ümit Kızıloğlu, Hüseyin Alkan, ..., ..., Zekeriya Müyesseroğlu, ...

25 – 27 Eylül 1968, I. Türk Astronomi Toplantısı. En önde Dilhan Eryurt; onun sol arkasında Enver Demirtaş, Nüzhet Gökdoğan ve arkasında sağında Zeki Tüfekçioğlu,; ikinci sıra; Kamuran Avcioğlu, Semanur Engin, Abdüssamet Marşoğlu, üçüncü sıra; ..., ..., ..., Necdet Güdür, Dursun Koçer, Latif Topaktaş, ...; dördüncü sıra; Fatma Esin, Metin Hotinli, Abdullah Kızılırmak, Rümeysa Kızılırmak, Çetin Bolcal, Mehmet Kurutaç, ..., , Atilla Özgüç. ..., Şükrü Bozkurt, ..., Güner Omay,,

Eylül 1968, Ege Üniversitesi Gözlemevi, Abdullah Kızılırmak, IAU'dan bir gökbilimci.

Abdullah KIZILIRMAK hep bizimle beraber.

Arslan Pennem,

Biraz da Soma yazayım. Türkiye'ye yazdığım mektubun (12.7.73) burada aldım. Yaz okulumuz litti herhâlde. Koltuğunuzda notlar, kafanızda yenilikler ve ~~halk~~ hatırlatılan dolice (şaşkın gibi) şahısların hayran olarak döndüğünüz. Onların hepsini geçeceksiniz. Türkiye'de daha iyilerini de yapacağız. Yeterki başımızdaki aptallar ve hainlerden kurtulalım. İyi niyetli, namuslu yöneticiler lür gelse, wallahi her yıldıza selâmınız. Bundan önceki mektubun çok hoşuma gitmişti, güzel tahliller yapmıştın. Ofise zamanın olursa bana yaz lü gibi şeyler. Üzünütlarını biliyorsun, geleceğe ilişkin umudlara ihtiyacın var. Yirmi yıldır küçük küçük umud belirtileri olmuştü. Son darbe fena indi. Belki celişkiyi artırttı, yolları daha da ayoklattı. Burada doğu Alman radyosu nu ve TV ni arada izledim. Orda da hayat yok, iş yok. Öldürücü lür propaganda ve kateşi kötöleme. [Özgürlük olmayan lür yerde, ruh da ölüs kafa da dursun hangi düze de olursa olsun. Genç kuşaklar umarem ki memleketine en uygun, en güzel yolu bulur yüzünüze güldürürler.]

Çalışmalarım iyi gidiyor. Bu yarıyıl sonra birkaç sefer
öğrenceliğe seviniyorum. Sağlığım da çok iyi. Yaklaşık
çocuklarıma öğlemler yapıyorum, yemeklerimi kendim yapı-
yorum. Çünkü yeni bir Mercedes 220 D aldım, biraz övünüyorum.
Bir de yurda dönüştürme işi derdi var. Nedir bu işin
nataundaşın seçtiği. Eşkiyaların elinde kaldık. Hiç gazete
felan da okumuyorum. Yine seçim hepazeliği başlamış
eski neharat sürüp gidiyor.

Neyse bu seferlik bu kadar. Gözlerimden sevgiyle
öperim. Prof. meadows'a selamlar. Başarılar dilerim.

Ölüm

Kızılırmak hocanın bir öğrencisine (bugün hocamız olan) mektubu.